

ЛИТОПИСЬ

ЧЕРНОЇ КАЛИНИ

Е. КОЗАК.

1 9 3 1

IV

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13— зол.
Піврічна »	7— »
Чвертьрічна »	3·50 »
Для членів «Червоної Калини»	3— »
Ціна поодинокого числа	1·20 »
В Румунії: річна передплата .	360 леїв
піврічна 190 л, чвертьр. 100 л.	
Для інших країв 2 \$ річно.	

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир , з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	Ціна для нечленів членів	8 зл. 4 зл.
Федір Дутко : Глум. Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко : Мої спомини про давнє минуле. Частина I-IV.	8·40 « 4·20 «	
Богдан Лепкий : Слота. Поезії	90 « 45 «	
От так собі . Мініатури стор. 129	1·50 « 75 «	
Між молотом і ковалом . Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 « 75 «	
Ст. Левинський : Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3·25 « 1·70 «	
Халіда Едіб : Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 « 2·25 «	
Василь Софронів : Грішник. Нариси. Сторін 104	1·50 « 75 «	
Микола Голубець : Львів. Сторін 179	3— « 1·50 «	
А. Вільшенко : Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4·50 « 2·25 «	
Роман Кулчинський :		
I. Курилася доріженька Стор. 208	4— « 2— «	
II. Перед навалою. Сторін 192	4— « 2— «	
Федір Дудко :		
I. Чорторий. Сторін 192	3·50 « 1·75 «	
II. Квіти і кров. Сторін 192	4— « 2— «	
III. На Згарищах	4— « 2— «	
Ген. Всеволод Петрів : Спомини з часів укр. революції. I—III. Част. по зол. 3·50 « 1·75 «		
Ч. IV. друкується.		
Юра Шкрумеляк : Чета крилатих. Сензаційна повість 17 аркушів друку	5— « 2·50 «	
Др. Степан Шухевич : Спомини. (Причинки до історії УГА, на підставі записок та власних переживань)		
I—V. Частина	по зол. 4—зл. 2—зл.	

Богдан Лепкий : Зірка, пов. з повоєнного життя	Ціна для нечленів членів	4— « 2— «
Володимир Лопушанський : Перемога — повість з визвольної війни. I і II. Частина	по зол.	3— « 1·50 «
Максим Брилинський : Хресний вогонь. Воєнні нариси		2·50 « 1·75 «
Т. Г. Масарик : Світова революція, т. I. 13·50 « 6·75 «		т. II. . . . . 8— « 4— «
Др. Ст. Шухевич : Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)		4·50 « 2·25 «
Др. Ганс Кох : Договір з Денкіном		1·80 « 0·90 «
М. Галаган : З моїх Споминів		
I, II і III. Частина	по зол.	4— « 2— «
IV. Частина		6— « 3— «
Микола Матіїв-Мельник : На чорній дорозі (новелі)		3·50 « 1·75 «
Богдан Лепкий : Вадим, повість з княжих часів		4·50 « 2·25 «
А. Чайківський : Чорні Рядки. Спомини		3— « 1·50 «
Олена Степанівна : На передодні великих подій		2— « 1— «
І. Максимчук : Кожухів — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови		2·80 « 1·40 «
А. Крезуб : Партизани — спомини з життя повстанців — ч. I і II. по		4— « 2— «
М. Костів : Джін-Гіс-Хан гряде.		3— « 1·50 «
О. Бабій : Перші стежі, повість		6— « 3— «
Е. Чикаленко : Щоденник		14— « 7— «

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

III. Річник

ЧИСЛО 4 *

КВІТЕНЬ

* 1931

Евген Чикаленко
урод. 9. XII. 1861, пом. 22. VI. 1929.

Легенда про народження Палія

(Уривок з поеми Семен Палій)

В Борзні — ген, ген... по той бік за Дніпром,
Ще за гетьмана Хмеля-Хмельниченка,
Жило колись людей двоїх миром —
В них дівчина була — дочка Оленка.

Як Україна вся могутньо встала —
Земля дудніла — гув (старий) Дніпро,
Та вмер Богдан... розкрали все добро...
Пропала честь — та не пропала слава.

Ой, не гаразд - часи тоді прийшли —
Та хтоб зумів списать їх на папері:
Як гинули приборкані орли
Й казилися Андибері й Тетері.

Як від распрі дуріло та гуло,
Як Турки йшли, то знов Москва на зміну;
Як зрада чорна й усесвітне зло
З димами й згарю жерли Україну.

І... як потім Андрусів завели
Та взяв булаву в руки Самойлович,
Дурний Іван Попович-Безголович —
І... Дорошенка в дибах повезли...

Так от тоді в Борзні поза Дніпром,
Ще за гетьмана того Хмельниченка,
Жило собі людей двоїх миром —
Й дочка в них не мала була — Оленка.

...Була весна чудова на дворі:
Сади цвіли, пишалися тополі —
І розливався спів десь у горі,
Нове життя вставало в лісі, в полі...

І сонце блиснуло в курні хати —
І в поле чоловік пішов орати:
Мовляв — зійдуть глоги тай осети,
Війна-війною... Требаж сіять — жати!..

Тай оре він... Аж тут щось раптом: хрусь! —
Так хруснула під плугом десь земля...
— Гей, лишенько! — закляв Гурко Самусь —
— Мабуть леміш — та деж взять коваля!..

І тягне плуг з ріллі — та крізь туман
Заграв довкола рій іскор шалений —
— „Кий біс!“ — Тут голова, мов той казан...
І в черепі, в ямах, огонь зелений.

Здрігнувся, ахнув, кинув плуг на бік,
Узяв у руки череп той старезний:
— „Мабуть це був страшенний чоловік —
— „Завзятий лицар, воїн величезний“...

І хусткою він білу кість накрив:
— „Візьму в село, пан-отець поховає
— „І по душі молитву прочитає —
— „За правдуж він цю голову зложив“!..

І череп той привіз до дому він
З собою і поклав його на лаву
Тай утомлений мовчки на ослин
Присів — дочка на стіл подала страву.

А жінка глянула у кут глумливо:
— „Мабуть ця голова страшенна, біла
— „Немало в світі накоїла дива
— „Йї на свому віку много хліба зіла!“

— „Тай ще колись я буду їсти знов!“ —
— Заговорила голова без пліч,
А жінці льодом в серці сталась кров
І — кинула вона мерщій той череп в піч.

Заготів вогонь під челюстю в печі
І глухо голос той загув і нагло втих —
І — ніби у землі десь брязнули ключі
Та впало щось важке у глибини коло них...

Згоріла скоро голова в вогні,
З кісток лишився тільки попіл білий —
Марні останки по святій війні
Мов сон... мов спомин переспілий...

У горщик попіл той Гурки згребли
Та не несли його нікуди з хати
І — Москалям на поташ, до золи
Хазяйка мала попіл той продати.

Тай диво сталося. Донька Гурка
До хліба попіл взяла замість соли
Та посолила попелом з горшка —
І по часі... почула в лоні болі...

І син прийшов у дівчини — вдови...
В Борзні великий шум тоді вчинився...
Із попелу страшної голови
Семен Гурко-Палій на світ вродився.

Великий Громадянин

В. Дорошенко

Своїми прецікавими спогадами та щоденником здвигнув собі покійний Чикаленко пам'ятник вічний і триваліший за всі ті монументи, що колись поставлять йому земляки. Відоме його ім'я було по цілій українській землі давно — і тут і за Збручем. Знали його як гарного популяризатора, щедрого мецената, а вкінці як безкорисного видавця газети „Рада“, але й тільки. Прикмети його серця й розуму не були відомі ширшому загалові. Знали про них тільки ті, що з ним стикалися. І тільки ось із сторінок спогадів та посмертного щоденника на цілу широчінь виступає перед нами імпазантна постаць Небіжчика, як діяча небуденної міри. Чим же велика ця постаць? Аджеж Чикаленко не був нашим корифеєм ані в політиці, ані в науці, ні в мистецтві, ні в краснім письменстві, себто в тих ділянках, в яких досі звичайно визначаються наші діячі. Словом, він ніби не належить до провідних постатей нашого життя — не був нашим

вождем на ніякому полі. Маємо далеко видатніших діячів за Чикаленка, от хочаб сучасників його, згадуваних раз-у-раз у йогож таки спогадах: М. Грушевського, безперечного нашого отамана в науці й політиці, М. Коцюбинського, В. Винниченка, О. Олесь — отаманів у красному письменстві, тощо.

Ні, Чикаленко ані був отаманом, ані хотів ним бути — він взагалі не мав амбіції стояти на чолі. Недурнож по упадку Центральної Ради не згодився бути гетьманом. Гетьманський стілець, поза всякими іншими оглядами й причинами, які здержували його від прийняття пропонованого становища, міг лякати його саме потребою чинного кермування державним кораблем. А на генерала, на команданта Чикаленко не був створений. Та не зважаючи на те, був він усетаки, на мій погляд, уродженим державним діячем, але діячем в умовах мирного часу. Читайте його щоденник, і ви переконаєтеся в цьому. Всі прикмети доброго керманіча — господаря він мав: був чоловік талановитий, освічений, розважний, без пихи, мав розум тверезий, вдачу хоч і палку, але несвар-

ливу, умів людей як слід оцінити й притягти до справи, а не відіпхнути — все потрапив дати добру раду, але вмів і чужої ради послухатися. Україну та її народ любив більше, як себе, і готов був жертвувати й жертвував для української справи власним спокоєм і майном. Словом був це вимріяний будівничий, і історія видавання „Ради“, розказана в його „Що-

Редакція і найблизчі співробітники „Ради“.

Від ліва на право горішній ряд: М. Гехтер, П. Поятенко, за ним (найвище) М. Вороний, далі М. Павловський, П. Гай (ченко), П. Майорський, С. Васильченко, О. Олесь (Кандяба); долішній ряд: А. Черницький, С. Черкасенко, Л. Пахаревський, Евген Чикаленко (в самій середині), Г. Шерстюк, С. Фремов, Ф. Магушевський.

деннику“, це цілком потверджує: скільки то треба було впертості, такту й відданості справі, щоби провадити українську газету десять літ у тих умовах, які тоді були! А тверезі й мудрі Чикаленкові характеристики людей, обставин і творів, розсипані тут і там у його творі, тільки впевнюють нас у тім, що з нього дійсно був небуденний „муж совіту“, добрий і мудрий порадник, справді розумний і оглядний господар. Тому ради його охоче приймали і шукали, тому, хоч Чикаленко сам і не добивався того, з природи не бувши амбітним, був він центральною фігурою передвоєнного велико-українського життя, — людиною загально поважаною й любленою. Дім Чикаленка і в Києві й на селі — все був осередком української інтелігенції, де не одна українська справа взяла свій початок і перетворилася в життя завдяки добрій раді й щедрій допомозі гостинного господаря. Звали Українці між собою Чикаленка звичайно просто „Пан“ і було в цім прізвищі щось симпатичне, — ніби втілення тої господарської мудрості й статочности, якою відзначався його носій. Не пан гно-

битель, не пан марнотратник, а добрий господар у вертограді господнім, що не закопав талантів своїх у землю, а зужив їх на збільшення добра всенароднього. Таланти серця й розуму і таланти маєтку свого поклав Чикаленко на жертівнику народньої справи,

полюбивши Україну не тільки до глибини душі, але й до глибини кишені. Був Чикаленко ціле життя своє вірцевим громадянином і полишився для нас і по смерті своїй вірцем громадянина. Про це раз-у-раз нагадуватимуть нам його автобіографічні писання.

По прочитанню щоденника Е. Чикаленка

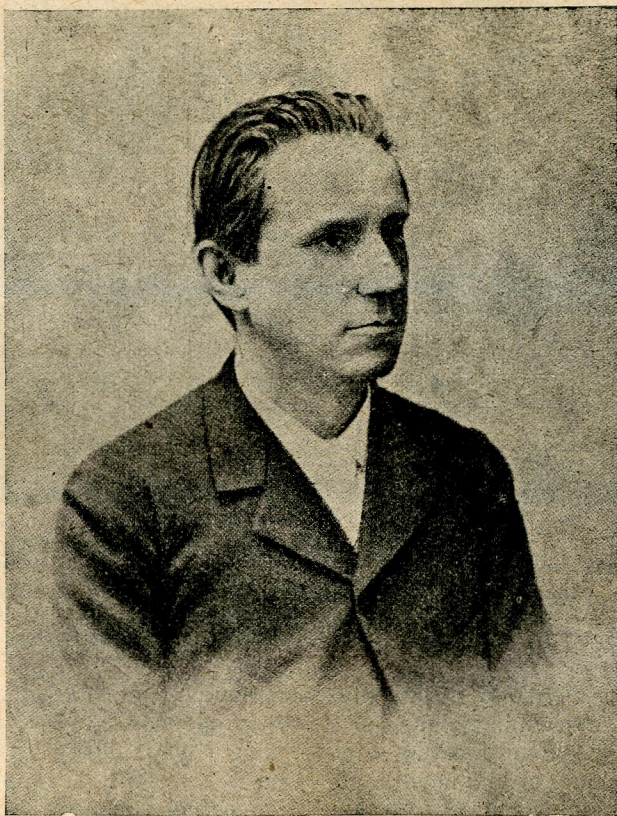
М. Корчинський

Перегорнув останню сторінку. Великий дух автора гнав мене від сторінки до сторінки, не дозволяючи відірватися, щоб призадуматися, пригадати, порівняти. Треба прочитати в друге. А покищо невідступно стоїть перед очима постать великої індивідуальності, а кругом нього не менш великі індивідуалісти. Останніх тільки велика індивідуальність могла до купи звязати, до роботи впрягти і підготовити наше воскресення. Сторінка за сторінкою виринали великі імена, знані, дорогі обличчя. Одні національну честь прищепили, на службу народові вийшли, а другі — незабутні товариші праці. Яке мало їх було, а як добре орали, яке добірне насіння сіяли, що за чудовий ґрунт обробляли, коли за короткий час із небуття буття повстало, з „пропавших хахлов“ і „безлесті“ відданих малоросів заблїсла світлом слави самостійна Україна. Вона в радості воскресення в тїнь відсуває одного з найбільших творців, що чудо воскресення підготували. Велика індивідуальність живе радістю воскресшої батьківщини, навіть вдячного погляду для себе не бажаючи.

Є серед нас маєтні люде. Не чужа нам охота збільшити своє майно, збогатитися. Але де ті, що на власне збогачення дивляться як на громадську функцію, у яких імпульсом до збогачення служить не пажерливість, а тільки здобуття більших можливостей до служби громаді. Як далеке таке розуміння богацтва не тільки для українського, але й для типового європейського богача. А тут працюється, маєтки заставляється, щоби дефіцити „Ради“ покривати. Маєток є цінність, коли обертається його на службу ідеалові. То категоричний імператив Чикаленків, Шептицьких і ще небагатьох. Ми решта — обскубуємо ідеали до тої межі, що не порушує кишені. Велика ідея вимагає відданности до маняцтва. Тоді вона перемагає. Таку відданість виявляє наш Чикаленко українській пресі. Душу, майно газеті віддає, а мільйонний, великий народ її не читає. Для грамот-

них вистарчає „Кіевской Мислі“, „Кієвлянина“, „Адреских Новостей“. Велику індивідуальність це не зражує. „А ти, Мацьку, грай“. Ось його потїха і імпульс.

А яке щастя мали молоді таланти, яких Чикаленко розшукував, приймав, бадьорив, помагав, дораджував і при тїм безмежна терпимість і безмежна любов.

В. Семіренко — український магнат-богачир, який підпомагав матеріально „Раду“ та українські установи, між інш. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові. Про нього Чикаленко часто згадує в своїм „Щоденнику“.

Який героїчний період української історії виступає зі щоденника! Байдужі мільйони і малий гурток героїв, що вірою своєю хоче удвигнути великанську гору невідомости, байдужности. А поруч тїх мільйони висунули широкі ряди „малоросів“ часто талановитих, що життя своє присвятили нищенню найслабших проявів українства, який великий політичний скок викликали ті ренегати, які, як тепер бачимо, правильно кричали, що з певних проявів українства родиться рух, що розсадить Росію. Як зрозумілий нам тепер їх панічний страх, як ясним стає, що їх інстинкт самозбереження підсказував смертельну небезпеку для Росії, а з тим і для самого буття ренегатів, що жили й слави заживали з ренегатства. А ми тоді найширше були переконані, що ренегати кричать так собі, що ні їм ні московському пануванню на Україні наш скромний рух не загрожує.

Пару ночей впивався чистотою прекрасної мови щоденника, що нині є всеукраїнською літературною

мовою. Як і в цїм ми далеко пішли, коли півтора десятиліт тому один з нинішніх найкращих наших стилістів вважав ту мову за вульгарну, а літературну мову уявляв собі інакшою (мову тодішнього „Діла“).

Щоденник, то криниця води живої і цілющої. Хто втомився, зневірився, збайдужнів, хай пірне в рядки щоденника. Вийде з того відновлений, відсвіжений, бадьорий та повний віри, що ми на передодні другого й остаточного воскресення.

Генеральна Булава У. Г. А.

Написав: Олег Ключенко

З розпадом Росії та Австрії полишили заборчі армії розмірно велике число старшин - Українців, які з малими хіба виїмками віддали своє фахове знання рідній армії. На Придніпрянщині найшлося в додатку доволі старшин генеральної булави, якими можна було обсадити штабні пости в придніпрянській і придністрянській арміях.

За Центральної Ради не зясували собі тодішні державні мужі як слід тої ваги, яку має збройна сила в обороні держави, тим більше молоді, що саме творилася. Вони воліли мати міліцію замість регулярної армії (IV. універсал); ліві ключі, перейняті з російської школи, були їм реальніші, ніж поставлення тривких підвалин українського війська.

Велику хибу зробив також гетьман Скоропадський, що не прийняв до служби всіх старшин генеральної булави, обсаджуючи покликаним ним до життя Великий і Генеральний Штаб та штабні місця в командуваннях 8 корпусних округів, на які розбив він Українську Державу, розмірно малим числом старшин генеральної булави української національності. Наслідки цих двох промахів за часів Директорії забракло в Дієвій Армії старшин генеральної булави, бо велика кількість відштовхнутих старшин пішла до інших армій; декілька одиниць вступило також в ряди УГА.

Читачі „Літопису Червоної Калини“ та частина української суспільности, яка цікавиться військовим ділом, прийме радо хочби короткий начерк історії української генеральної булави на Придніпрянщині за час 1917-21, щоби на підставі цього можна робити порівняння та висновки про координацію праці генеральної булави соборних збройних сил України.

Покищо обмежимося на цьому місці побіжною згадкою про генеральну булаву У. Г. А., а радше перелісненням старшин, що служили в ній.

В порівнанні з придніпрянським військом представлялася генеральна булава УГА куди гірше. Керування тактичними одиницями цієї армії обняли запасні старшини, а стратегічний провід опинився в руках старшин здебільша не-Українців. Це лихом має свій глибокий корінь ще в передвоєнних часах. Галицька й в деякій мірі буковинська суспільність дивилася з призирством на тих кілька одиниць, що вступили до чинної служби в австрійському війську. Провідна верства народу одобрювала масове вступлювання молоді на теологічний та правничий факультети, не маючи на оці можливого збройного зриву народу. Не було пляномірної агітації за придбанням молоддю фахового військового знання. Ця короткозорість відбилася жахливо вже в падолісті 1918. Українсько-польська війна застала нас з горсткою активних старшин Українців, між якими були тільки два старшини генеральної булави (пізніший генерал В. Курманович і от. Я. Дяків).

В перших тижнях існування молоді армії став пригідним начальником булави Генеральної Команди — первісна назва пізнішої Начальної Команди УГА

Отаман Сень Горук, перший начальник генеральної булави У. Г. А. в однострою сотника У. С. С.

Начальна команда У. Г. А. з ген. Омеляновичем-Павленком.

— отаман Сень Горук, запасний старшина українського легіону, без фахової освіти, яку старався він вирівняти совісністю, пильністю й ретельністю у виконванні своїх обов'язків. Не виріши в штабній службі й не маючи в ній досвіду, обмежив отаман Горук свою працю до адміністративних справ, замість кермувати важкими вуличними боями та діланням підльвівських частин. В невмінні керування цими операціями лежить одна з причин залишення нами Львова.

Вже в грудні 1918 змінює отамана Горука отаман генеральної булави Альфонс Єрле, що вертаючи з Вел. України вступив до УГА. На цього старшину-Німця б. австр.-угор. армії припало важке завдання схопити підльвівський фронт й зібрати та впорядкувати крила на північ і захід від Львова. Отаман Єрле побув коротко на цьому становищі, бо був відкомандований до Парижа, як військовий до радник мирової делегації ЗОУНР, полишаючи місце полковникові Мишківському.

В приблизно той же час, коли наступила ця зміна на становищі начальника генеральної булави УГА, прибув до армії полковник б. австр.-угор. генеральної булави Легар, який по огляненні фронту готов був перебрати на себе завдання взяти Львів і Перемишль тими силами, які стояли в той час до розпорядження. Полковник Легар мав всі здібности до переведення цього завдання, однак не зясовано досі, чому українське правительсто не використало пропозицій ним услуг. Полковник Легар вернув до своєї вітчизни й займає сьогодні визначне місце в угорській армії.

Полковник генеральної булави Мишківський походив з російської армії й прибув 10. XII. 1918 разом з генералом Омеляновичем-Павленком (старшим) до УГА. Їх обох відкомандувала влада УНР на жадання зах.-українського правительства. Нажаль не сповнили вони вповні покладених на них надій. Новий начальний командант і його начальник булави не відзначилися широким стратегічним розмахом, який саме тоді так потрібен був, а потурали вузькій меті добути Львів й затримати в наших руках Борислав та навичці українського бойовика із світової війни, який почувався ніяково, коли не мав отримання-криття на ліво й право. Досвід на фронті проти червоної й білої Росії доказав, що при вмілому керуванні позбувся зах.-український фронтовик легко цієї надмірної обачности.

Полковник Мишківський положив для УГА великі заслуги, перевівши організацію армії. Він зєднав поодинокі куріні, сотні й навіть чети, які боролися досі здебільша без організаційного зв'язку, в бригади 3-5-ти курінного складу, розгортаючи гармату цих бригад в полки й додаючи бригадам помічні відділи, головню зв'язку.

Тепер складалася УГА з 3 корпусів з 12 бригадами: 1. УСС, яка мала рекрутуватися з цілої України, 2. коломийська, 3. бережанська, 4. золочівська, 5. сокальська, 6. равська, 7. львівська, 8. самбірська, 9. белзька, 10. без назви, 11. стрийська, 12. мала творитися.

Ця організація легко рухових, самодостатніх тактичних одиниць з відповідною кількістю гармат та помічних відділів, головню окремого постачання, оказалася дуже доцільною в рухомій війні підчас червеної офензиви й на російському фронті. Головню українське командування не використало на провесні 1919 цієї гнучкої організації. Треба було рішитися

на операцію з далекою метою, закинути знеохочуючу облогу Львова й оборону нафтового басейну й використовуючи лихе стратегічне положення Польщі, яка була тоді заангажована крім на російському й литовському фронтах також проти Німеччини й Чехів, рушити двома ударними групами з відповідною кількістю кінноти на Люблин та в напрямі на Краків. Розмірно малі ворожі сили, які, до речі сказавши, не дорівнювали тоді УГА ані в організаційному ані в моральному відношенні, навряд чи булиб рішилися розбистися по цілій українській Галичині і втонути у ворожо настроєному й озброєному морю українського села.

Протягування війни й безділля на фронті довели до заміни полковника Мишківського полковником В. Курмановичем, який відзначився в січні 1919 рішучим керуванням бойовими операціями I. корпусу під Жовквою. Полковник Курманович, син уніятського священика з Холмщини, уродився 1876 р. у Вільшаниці золочівського повіту, скінчив школу австр. генеральної булави й відзначився від своїх попередників рішучістю й умілим комбінуванням бойових операцій з широкою метою. Зорієнтувавшись хутко в ситуації, силах та ресурсах перекидає він ударну групу, бригаду УСС, на захід від Городка й прориває під Вовчухами ворожий фронт, звужуючи водночас перстень кола Львова з півночі. Крутість антантських місій уможливили противній стороні підсилитися новими силами з заходу, які ударили плян добути Львова. Ініціатива ділань переходить від цієї хвилі в руки польського командування. Місцеві успіхи чергуються з невдачами і в травні кінчиться окопова війна проривом українського фронту під Любінем і Хировом. Генерал Курманович відводить армію в безустанних відступних боях на схід. Його величезна заслуга перед вітчизною та, що не допустив до цілковитої поразки армії й зберіг її для дальшої боротьби за соборну Україну.

Крім служби начальника булави армії виконував полковник Курманович також обов'язки міністра війни. Виснажений дорешти, занедужав він і уступив на якийсь час, щоби по видужанні переняти в Кам'янці важливий пост першого генералквартирмейстра при Штабі Головного Отамана. За свої великі заслуги іменувала верховна влада полковника Курмановича генералом.

УГА мала в своїх рядах тільки цього старшину-Українця генеральної булави, який любив її й віддавав вірно в услуги своєму народові своє високе фахове знання. Коли б були ми мали по всіх корпусах і бригадах старшин-Українців з вищою військовою освітою, була б одна Галичина з її першорядним у військовоному й національному відношенні стрілецтвом вже в перших місяцях укр.-поль. війни вирішила про вислід війни.

З відходом генерала Курмановича прийшла підчас травневого відвороту також зміна на пості начального команданта армії. Генерала Омеляновича-Павленка змінив генерал б. російської генеральної булави Греків. Не входячи в нерішений досі спір відносно авторства Чортківського прориву (Греків-Льобковіч чи Бізанц-Вольф), мусимо зі всією об'єктивністю ствердити, що генерал Греків використав широко місцевий успіх, розгортаючи його в широку офензиву далеко на північний захід. Жалко, що не вийшов досі з під пера самого генерала Грекова, або

Секретаріят Військових Справ З. О. У. Н. Р. з держ. секретарем Дм. Вітовським.

когось з його ближчих співробітників фаховий опис цієї світлої операції. Генерал Греків уосібнив в собі всі ціхи начального вождя; послідовний, з далеким стратегічним зором і енергійний, узискав він відразу симпатії армії, одначе їх надто хутко підірвали політичні каверзи. На місце генерала Грекова прийшов генерал Тарнавський.

По уступленні генерала Курмановича призначило українське правительство начальником генеральної булави армії полковника б. австр.-угор. генеральної булави Штіпшиц-Тарнаву. Нездарність і недбалство про фронтіві операції нового начальника генеральної булави виявилися скоро й завдяки викритті наміреної дезерції (приготування заграничного пашпорту) звільнилася армія від цього галапаса. Щасливому збігові обставин, що на чолі армії стояв генерал Греків, якому стояли до помочі інші старшини генеральної булави, пр. тодішній начальник опер. тивного відділу Начальної Команди отам. Льобковіц, треба завдячити переведення червневої офензиви.

Полковника Штіпшиц-Тарнаву змінив 6.VII. 1919 дотеперішній начальник генеральної булави II. корпусу Альфред Шаманек, який вже передше був коротко начальником матеріального відділу Начальної Команди.

Доля присудила всією армією шанованому й улюбленому полковникові Шаманеківі й його начальникові, генералові М. Тарнавському перевести в організованому порядку армію за Збруч, повести її до світлих побід під Коростень, вести її побідно до Києва й стати з нею чолом проти білої Росії.

Немає либонь нікого між нами вояками, який не віддав би якнайбільшу шану цьому заслуженому начальникові генеральної булави нашої Grande armée. Це був одинокий мабуть старшина не Українець, який зрозумів нас, служив безкорисно, чесно й вірно Українському Народові й віддав йому все своє знання, здоровля й — життя.

Крім високих військових здібностей відзначався бистрий ум полковника Шаманека також широким політичним зором. Він же вказав на необхідність зайняти насамперед Одесу, щоби з цієї бази почати похід для очищення України від армії червоної Росії. Політичний провід рішив похід на Київ. На-

слідки цього рішення показалися хутше, ніж гадалося: фронти проти червоної й білої Росії, п'ятнистий тиф, відрізання від світу. З одинокою метою збереження армії для дальшої боротьби рішилися генерал Тарнавський й полковник Шаманек за згодою політичного проводу (жмеринська нарада) почати чисто військові переговори з Добровольчою Армією Денікіна. За це стали ці два високоідейні вояки-вожди перед військовоїм судом, який увільнив їх від всякої вини й кари. В тім часі перейшов 6. XI. 1919 провід армії в руки нового начального вождя генерала Микитки й його начальника булави генерала Ціріца. Полковник Шаманек обняв командування I. корпусу.

Мабуть під впливом злого духа й військового дорадника Диктатора, підполковника Долежала не відзначила верховна влада полковника Шаманека за його великі заслуги підвищенням в генерали, а навпаки неначе для пониження полковника Шаманека іменував Диктатор неза-служеного ще полковника Ціріца генералом.

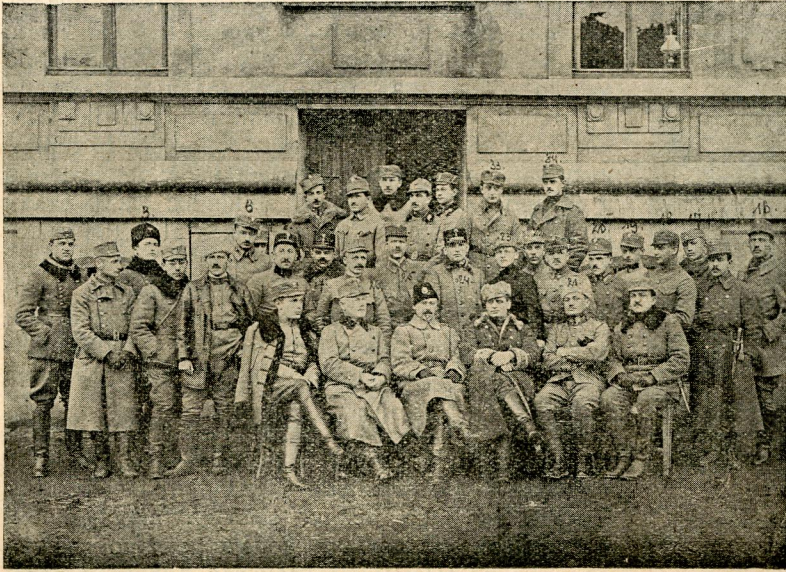
Принесені підполковником Долежелем з австр.-угор. генеральної булави методи заздрування, каверзування й інтригантства мали в цьому випадку успіх.

По розпаді австр.-угор. армії багато старшин та генералів пробивалося через життя, кидаючись на всі можливости заробітку, не виключаючи навіть вуличної продажі часописів. Полковник генеральної булави Ціріц попав натомісць на помисл зголоситися до УГА. Таким чином прибув він зимою 1919 до Станиславова, де знайшов приміщення в Секретар. Військ. Спр. Пізніше говорилося в армії, що полковник Ціріц служив тільки в запільних установах б. австр.-угор. армії й що з нього добрий організатор. Ця чутка відповідала либонь правді, бо і в УГА укладав полк. Ціріц мирову організацію армії й сидів в Станиславові й Кам'янці спокійно, не виявляючи себе нічим.

При Секр. Військ. Спр. в Станиславові були два старшини генеральної булави: підполковник Бем і полковник Ціріц. Здається, що начальником булави

Нач. вожд ген. Тарнавський зі своїм штабом слідить за перебігом боїв на шляху Козятин-Київ.

Команда III. корпусу У. Г. А. в Стрию 1919 р. з полк. Гр. Коссаком.

секретаріату був підполковник Бем, а шефом генеральної булави цілої армії полковник Ціріц і що в такий спосіб було управильнене службове відношення між цими двома старшинами.

Згадавши на цьому місці підполковника Бема, слід спізнати також його шкідливу діяльність. Підполковник Бем походив так, як полковник Штіпшиц-Тарнава, з австр.-угор. кінноти, стояв в зв'язках з польськими кругами в Станиславові й прислужився їм надзвичайно, ширячи з хвилею захитання нашого фронту в травні 1919 паніку відповідними розпорядженнями. При опущенні Станиславова українською залогою остався він на місці. Польське командування переняло його до свого війська.

Зі своїм приходом до Начальної Команди виявив генерал Ціріц всю свою жажду влади й непридатність на тодішні й тамошні обставини та нерозуміння революційного зриву Народу. Він не бачив дійсного стану армії, намагався накинати їй свою організацію з повним складом дивізій та всіми немущтровими відділами. Не рахуючись з настроями й поклонанням армії, робив він всі можливі заходи, щоби перевести її спершу до Румунії, а коли не вдалося йому це, гнав він рештки армії прямо в руки Денікіна.

Генерала Ціріца змінив 17. XII. 1919 знова полковник Шаманек, на жаль на короткий час, бо з переорганізацією армії на три бригади й переіменуванням Начальної Команди на Польовий Штаб ЧУГА накиннули більшовики армії б. царського полковника генеральної булави Іванова, який перепровадив тільки переорганізацію армії, а не керував фронтовими діланнями. Це був останній начальник булави УГА.

В різних часах занимали важливіші реферати при Начальній Команді нижчі старшини генеральної булави: Підполковник б. рос. генеральної булави Фідлер, полковник рос. генеральної булави Какурін, який короткий час керував організацією нового IV. корпусу УГА (завдяки своїм здібностям займає тепер визначне місце в рос. червоній армії), отамани Ерле, Вурмбрандт і Цімерман, сот. Штукгайль (ві-

дійшов опісля до Команди Етапу) і сот. Прікель (мабуть нештабовець); помічну службу в оперативному відділі повнив сотник, приділений до генеральної булави Шобер, надзвичайно працьовитий і відданий армії старшина б. австр.-угор. армії.

При Команді Етапу армії стрічаємо на Вел. Україні отамана б. австр.-угор. генеральної булави Зегорша, нервового старшину, який може не через свою вину не вивязався якслід зі свого завдання під час пересування армії в напрямі на Одесу.

При командуваннях корпусів пости начальників булави були обсажені старшинами генеральної булави, прочими рефератами завідували здебільша Українці-нештабовці.

В I. корпусі У. Г. А. першим либонь начальником булави був от. Вурмбрандт; в австр.-угор. війську служив він при черновецькому 41. полку піхоти й невідомо мені, чи мав він спеціальне вишколення старшини генеральної булави — в найліпшому разі 6-тимісячний курс підготовки до служби в генеральній булаві. Успіхи I. корпусу в початках укр.-поль. війни треба приписати тодішньому командантові корпусу, полковникові Курмановичеві, от. Вурмбрандт стояв далеко в тіні свого команданта.

У зв'язку з от. Вурмбрандтом ходила між штабними старшинами армії чутка, що от. Вурмбрандт служить водночас також румунській шпіонажі; подібно говорилося також про от. Зегорша, що його вислала до УГА чеська розвідка. В інтересі правди повинні тодішні міродайні старшини вияснити ці дві справи.

Внедовзі переміщено от. Вурмбрандта до Начальної Команди. Його місце заняв от. Куліш, австр.-угор. гарматній старшина мабуть без вищої фахової освіти. Цей брак старався от. Куліш вирівняти своєю пильністю та дбайливістю, проте не відзначався він ширшим зором та ініціативою. Подібний стан також в інших старшин мав на уваз начальник булави армії й видавав для них детальніші оперативні накази.

Щасливішим щодо добору начальників булави був II. корпус УГА. По недолужному підполковникові Паппі, про якого буде мова далі, виконував до

Армейський вишкіл У. Г. А., командант от. Клон.

свого переміщення до Начальної Команди службу начальника булави підполковник Шаманек, а опісля отаман б. австр.-угор. генеральної булави Льонер. Цей заслужений для армії старшина відзначався всіми добрими якостями старшини генеральної булави, з винятком хіба тої, що в грізних хвилях теряв себе й рад був бачити тоді на своєму пості когось іншого.

Початок укр.-поль. війни знаходить на відповідальному становищі начальника булави III. корпусу УГА підполковника Ляйоша Папп де Яноші, рядового пристаркуватого вже старшину з нахилом до чарки, який служив за Австрії при гарматі у Львові, без жадного фахового знання та енергії. Зanedбання фронту тодішнім командантом корпусу полковником Г. Коссаком, цілковито невідготованим до такого військового діла, та його начальником булави відбилоса лихо на операціях бойової лінії. Тільки досвід і чуйність командантів двох головніших відтинків фронту III. корпусу підполковника Кравса й сотника Бізанца, відвернули не одне лихо на фронті. При кращому проводі й тих ресурсах, якими розпоряджав тоді III. корпус, міг би був він доконати куди кращі операції, які були б основно змінили положення обложеного Львова.

Такий стан мусів довести до зміни в проводі III. корпусу. В обовязки команданта корпусу вступив генерал б. рос. генеральної булави Гембачів. Новий командант не міг виявити своїх прикмет, бо заледви обзнайомившись з життям і відносинами в УГА, був відкомандований для організації IV. корпусу УГА. На його місце вступив новоіменований генерал Кравс.

От. Папп найшов хвилеве пристановище при командуванні II. корпусу, а його наслідником став отаман б. австр.-угор. генеральної булави Долежалъ. Здібности нового начальника булави затьмарювало його лінтяйство й байдужність до нашої справи.

Група команди Етапу У.Г.А. на еміграції в Йозефові 1921. р.

Ще в більшій мірі показав цей наємник всі свої лихі сторони, коли діпнявся на посаду начальника Військової Канцелярії Диктатора.

Підчас червневої офензиви й відвороту виконував обовязки начальника булави III. корпусу новоіменований от. Якверт, б. австр. старшина станицявського 11. полку польової гармати, який скінчив мабуть 6-ти місячний курс підготовки до служби в генеральній булаві. Здібностей ніяких, зацікавлення обмаль — ось коротка характеристика цього десятого колеса при генеральній булаві УГА. Передіставшись мабуть з Камянця літаком до Відня, примедиковався цей мастак життя при більшовицькій шпійонській централі у Відні.

По переході III. корпусу за Збруч вступив на пост начальника булави корпусу новоіменований отаман, приділений до генеральної булави Льобковіц, б. австр. старшина піхоти з найкращими бойовими відзнаками, який скінчив 6-ти місячний підготовляючий курс генеральної булави в Білгороді. В от. Льобковіці безперечно спочивали великі здібности керманича, одначе вони не могли якслід проявитися зприводу розмірно короткої служби в генеральній булаві, недосвідчености й незрівноважености, а головно хоробливої амбіції малого Наполеона, яка пхнула його опісля на службу в рос. червоній армії.

Студіюють приказ. (Адютант запасного курія Стрий: чет. І. Гила і хор. Тимків).

Закінчуючи наш перелік, згадаємо ще старання полковника Шаманека за доріст в генеральній булаві УГА. У Винниці велів він підчиненим командуванням предложити спис старшин-Українців, які виконували від довгого часу задовольно обовязки старшин генеральної булави. З вибраних приділив він до генеральної булави окремим „Наказом генеральної булави УГА“ начальників оперативних відділів I. й III. корпусів, сотників Гнатевича й Купченка.

Командантами бригад УГА були фронтові старшини з винятком хіба полковника А. Бізанца, начальника 7. львівської бри-

гади, який скінчив 6-ти місячний воєнний курс генеральної булави й був приділений до генеральної булави.

Начальниками бригадних булав були здебільша запасні старшини-Українці, які ізза відсутности молодших старшин генеральної булави виконували свої обов'язки з найбільшою посвятою й совісністю. Деякі недомагання траплялися в тих бригадах, де командантом бригади й його начальником булави були запасні старшини. Одначе в таких випадках звертало вище командування більшу увагу на слабші в цьому відношенні бригади.

Наш огляд не був би повним, коли не згадали б ми начальника булави Гірської Бригади УГА в Чехії, отамана генеральної булави Я. Дякова, який не міг скорше видістатися з італійського полону й дістав призначення до цієї бригади.

Історія УГА й її війни проти західного й схід-

ного противника України ще не написана. За мало ж ще зібрано мемуарних, а головно архівних джерел, щоби можна приступити вже сьогодні до освітлення з чисто військово-фахового становища її життя та дати відповідну оцінку її воєнним діланням. В додатку спомини, які чимраз частіше появляються тепер, не можуть задоволити дослідника: бракує їм більш фахового підходу та критичного ставлення до воєнних ділань та організації частин; настроєві описи можуть робити хіба хвилеве вражіння.

Треба надіятися, що до дотеперішніх авторів ріжних описів та споминів прийде черга також на старшин, які стояли на відвічальніших становищах в армії й що дадуть вони нам описи операцій та спомини з ширшого кругозору.

Тоді знайде відповідну оцінку також мізок армії — генеральна булава, яка — мимо наявности кількох негідників, безумовно випаде в її користь.

Перші Ранені

Написала: Галя Матвійчукова

Новоустроєний Самаританською Помічю шпиталь. Велика, біла кімната. Довкола чорні, залізні ліжка, рівно застелені сірими накривалами та пір'яними подушками.

Це народний дар раненим українським воякам.

Та ранених ще нема. Ще прийдуть щойно.

На стіні роз'ятий на хресті Христос. Крізь відчинені вікна пливе в кімнату запах липи та пахучого зілля. По стежках саду проходжуються сестри-жалібниці, наче білі голуби. Чекають. Сонечко парить старі липи, круглі акації, кріслаті яблуні. Витесана з каменя Божа Мати простягає серед зілля німі руки й ніжно всміхається.

В кімнаті за великим, білим столом сидить сестра Марія. Скрипить перо, рука хутко біжить по папері. Сонце цілує молоденьке личко; міниться золотом космичок ясного волосся, що вибився зпід білого каптура.

Пише памятник.

Невеличка книжечка, де листок за листком, це сторінка молодого життя. Це повірниця всіх дівочих тайн, мрій леліаних, сподівань. З кожної сторінки виквітають весняні, пахучі бузки. — Шумні, весняні води рвуться потоками серед безмежних піль, що пахнуть розмоклою землею, свіжою зеленню, початком нового життя.

* * *

„...Нині третього липня 1915. року. Я сьогодні дістала документи сестри-жалібниці. Я — сестрою милосердя! Мене не хотіли прийняти в склад сестер, бо я ще не маю сімнацяти років. Але мусіли. Вониж бачили моє захоплення та велику охоту до праці. Зрештою, я переконана, що найліпшою з усіх сестрою буду я.

„Працювати, ще раз працювати!

„Це переломова хвиля в моєму життю. Я братиму участь у війні, в творенню нової сторінки нашої історії. Я станула на власні ноги, а передімною відповідальність за здоровля соток людей.

„Я щаслива! Я така щаслива, що не можу списати всего по порядку. Щоби мене так мої шкільні товаришки побачили!

„За допомогою українського громадянства і Духовного Семинара, що віддав до вжитку свій будинок, ми заснували шпиталь. Усі працюватимемо безплатно. Щоби знали чужі, як дуже ми любимо свою батьківщину. Що не задля грошей працюватимемо.

„Ми даємо Австрії охотників, молодих, прегарних хлопців. Ми власними силами засновуємо шпиталі. Ми самі йдемо до праці без примусу й бранки. За це по війні дістанемо волю!

„Наша настоятелька казала нам нині, що цей шпиталь призначений тільки для українських вояків. О, як я буду їх доглядати!

„Вчора проходили вулицею Коперника Українські Січові Стрільці. Я зараз їх пізнала, вони на австрійських шапках мають жовто-блакитні стяжки.

„Коли заграла музика, всі ми побігли до вікна. Сестра Галя так перехилилася, що мало не впала на вулицю. Якась пані обкидала Стрільців квітками. Дехто силою впивав їм у руки булки та овочі. Якась сива старушка бігла за ними і притискаючи сухі руки до грудей, лебеділа:

— Мої солодкі, мої кохані діти!

„Я кричала з усієї сили: Слава! — і махала до них руками. Я так радувалася, що мені від радості здавило серце і я плакала. Тож ми їх так давно не бачили! Ще так недавно були у Львові Москалі.

„Які ті стрільці були помучені, обкурени, спігнілі. Від важких наплечників шиї в них понадувались. Не можу подумати про те, що ці молоді, рум'яні хлопці можуть ще нині-завтра згинуть в боротьбі. Таж вони — одне життя, одна краса, один цвіт!....“

На коридорі хтось забігав. Двері в кімнату відчинилися:

— „Ранені!“

Марійка стрілою метнулася з кімнати.

Коридором плелися людські тіні... Покровавлени, знеможені. Тільки очі ятрисися, тільки уста проклинали. Обличча чужі, — мова чужа, — малярська.

Зігнувшись під вагою, дві сестри несли на носилках каліку без ніг. Він був жовтий, як віск. З нього кров стекла.

Тримаючись безрукого камрата, волікся і скакав на одній нозі молодий вояк. — Щоби скорше до скакати! Щоби краще місце зайняти!

Налапуючи стіну руками, сунувся сліпець.

— Коби хоч хутко мені очі не загоїлися, бо знову піду на фронт!

А в нього очей нема... Замість лиця — одна діра.

— Іштеном, Іштеном!*)

Марійка підбігла до одного, обняла його вугленькою рукою. Він усею вагою схилився на неї. Поплелися.

Вояк скакав на одній нозі тай кидав дрібним Марійчиним тілом то в один, то в другий бік. За ними волікся наплечник, що його Марійка тримала за ремінь, тай дзвонив по камінних плитках металевими спряжками.

— Звідки ти, голубе? Де ранили?

— Nem tudum**).

Так, значить, чужі... А деж наші? На чужій землі? На чужих межах? На чужій ласці? Чужі, непривітні руки обмивають їхні рани?

Сунувся жажливий хорівід калік. Над ними ластівками білогрудими вилася ласкава, ніжна бесіда сестриць. Та на ту мову одна була відповідь:

— Nem tudum.

Присадкуватий гефрайтер з чотирокутним обличчам і тонкими, викрученими на гостро вусами, підганяв усіх до купелі. Та не всі могли купатися; не мали сили.

У великій, білій кімнаті всі ліжка заняті. Полевий священник нагнувся над вояком з роздертими грудьми. Та вояк нічого не памятає тай не чує. Харчить.

Від ліжка до ліжка ходить Марійка, наче сполонена птаха.

Не думала, що це аж так страшно.

Не сподівалася, що це аж так важко

Каліка без ніг умер. Він і не міг жити. В ньому не осталося ні трошки крові.

З'явилися санітарі. Кинули на носі мертвий, ще теплий тулуб і швидко понесли з кімнати. Гойдалися мертві руки і голова стукала об дерев'яну ручку.

Котилося сонце по небі золотим кружком. Посувалися на стінах тіні все скісніше; видовжувалися. На зеленій семинарський сад спливала вечірня прохолода.

Тільки мушня гула над липами. Тільки вечірню тишину пронизував нелюдський крик хорого на тужець.

— На рани Христа Бога! Змилосердїться!

Йому дижурний лікар вприснув морфій і він на якийсь час успокоївся.

*) Мій Боже!

**) Не розумію.

На коридорі сваряться підстаршини. Їм нічого не хочеться робити. Вони вважають пониженням військової гідності слухати сестер.

Сестри Служебниці почали розносити вечерю. Вони забігали поміж хорими з їдою. В своїх чорних рясах, на тлі довжезного коридору, вони подобали на смутних, осінніх птахів.

По кімнаті рознеслося лакове сербання зголоднелих вояків. Тремтючи, вливають собі гарячу, рідку кашу в уста. Зтягають нишком вечерю товаришів; сваряться, проклинають.

На столі тужать білі квіти, обсипуючи у важкій задусі свої ніжні пелюстки.

Тужить відтворений Марійчин пам'ятник і дивом

„Українська Самаританська Поміч“ у Львові 1915 р. По середині настоятелька пані Гладилевич.

дивується: у мріях і сподіваннях одне, — а в житті друге...

Молодий гонвед з простріленим черевом сягає рукою за горнятком з кашею, що стоїть на нічному столику його сусіда.

Він жадібно хлеще, а на його чолі виступив рясний піт.

Марійка підбігла до нього і вирвала йому горнятко з рук.

— Вам не можна їсти! Коли будете їсти, умрете! Розумієте? Verstehen sie? Nemszabat!*) Завтра вас зоперують. Operation! Verstehen sie?

Вояк штовхнув Марійку п'ястком:

— Weg!

З його рота жбухнула зіджена каша на Марійчин білий халат. Лице посиніло, стало наче земля в тяжку посуху. Бліді, з посинілими нігтями, спітнілі руки рвали сорочку.

Марійка не видержала. Вона мусіла вийти. Їй стало

*) Не можна (не вільно).

недобре. Вона перебралася в новий фартух і коли прийшла, вояк уже конав.

На рівному лобі випнялася бліда шкіра. Затьмарені очі бачили певно батька, матір; зелену пушту й біленькі вівці, що їх колись пас, виграючи на гармонії любовні пісні. А може бачив дівчину молоду й гарну, як віточка яблуневого цвіту.

Над ним схилилася молоденька сестриця, наче біла береза над водою, що на своїй прудкій хвилі понесла молоде, відчімхнене листячко далеко від берега, — світами.

Сльозинка по сльозинці скапувала на сині, мертві руки чужого чужениці.

За що ж пропало те молоденьке життя? Чия рука кинула тебе на галицькі лани шукати смерті? Хто відірвав тебе від зелених, мадярських пушт і як билюночку кинув в огонь: Спалахнула й уже її нема. Хто загнав вас усіх в зелені, карпатські гори? Хто казав виволікати за ноги невинних газдів і хто казав вам: Вішай! Стріляй!?

З протилежної стіни дивились з образу на мерця споловілі очі Франца Йосифа. Над мерцем розпнятий Христос склонив голову в нелюдських страданнях. За велику, безсмертну ідею любови, рівности, братерства, мира й волі.

Марійка накрила помершому загаслі очі.

Може в нагороду за те, десь на чужині, чийсь руки віддають якраз тепер останню прислугу кому з земляків, що впав на цісарській службі, леліючи в серці думку про вільну Вітчину.

Фрайтер Тот побіг по дижурного лікаря. Той подивився, зняв картку знад голови помершого...

— Der arme Teuffel!

Потім казав накрити йому лице, поки не придуть санітарі з носилками.

Марійка натягнула на нього накривало.

Зпід накривала блиснули мертві, немиті ноги.

Лікар глипнув на ноги мерця, потім на фрайтра. Його лице налилося кровю:

— „То ви їх так купавте? Sie, Gefreiter! То ви таких брудасів на салю заносите? Га? Sie, Trottell! Sie, Verfluchter! Morgen zum Rapport!“

Фрайтер Тот витягнувся, наче струна:

— Ja wohl, Herr Oberarzt!

Лікар з докором глянув на Марійку:

— Такі брудні ноги!

Пішли.

Потім прийшли санітарі. Винесли мертве тіло гонведа, наче розбиту пташку, котру хуртовина здула з гнізда. зпід теплих, маминих крил.

Марійка сіла неподвижно, заломавши руки.

За вікнами нічка ясна сміялася зірками. Шуміли липи ясними кучерями солодкого цвіту. Цвірінькали зпросоння пташки.

Білим димом звивалася смерть над безсонними головами і на спітнілі, жовті груди клала тернові віти.

А Марійка думала, що може тепер, десь далеко, полями, запашними від вітру і зілля дорогами, машерують Січові Стрільці. В ясну нічку, під таємними зорами машерують вони довгими, журавлиними ключами. За ними пісенька туманом вється...

— „Гей у лузі червона калина...“

І тужно-тужно стискається Марійчине серце.

Останні дні IV. золочівської бригади

(Причинки до статті пор. С. Гайдучка: „Слідом санітарної служби в 4. золочівській бригаді“)

Написав: Василь Горбай

В IV ч. стор. 18. Літопису за 1930 р. в статі під заголовком: „Слідом санітарної служби в IV. золоч. бригаді“, шановний автор б. сан. пор. С. Гайдучок подає між іншим матеріал до подій з кінця 1919 і 1920 р. і пише так:

„..... Вони мабуть не дійшли до бригади, яка так безславно розбрилася (отаман Шашкевич з малою частиною подався до Бредова, а батарея Бучака біла за ними шрапнелями).“

Звідки взяв ті відомости шан. автор — не знаю. Може чув, що про те говорилося під вражінням хвилі — а тепер, не перевіривши як слід тих відомостей у очевидців і свідків згаданих подій, з яких багато ще живе — подає це як святу правду і тим кривдить невинних людей.

Як свідок тодішніх подій, приділений до штабу IV золоч. бригади, хочу сказати дещо про ту „малу частину“, яка не злучилася з большевиками і не змінила тризубу за червону відзнаку, але й не подалася до Бредова, як мильно подає пор. Гайдучок.

Команда IV бригади і деякі її частини стояли тоді в с. Королівці, кілька верств від м. Бершаді, місця постою комди II Гал. Корпусу. Наступаючі большевики прийшли врешті до стрічі з частинами бригади, зача-

лося взаємне порозуміння і висилання делегацій одних до других. Командант бригади от. Шашкевич, який був проти злуки УГА з большевиками, не мав іншого виходу і прийняв до відома телефонограму ЧНК. Як лучимося всі, то всі.

Нараз мов грім з ясного неба поділлала на нас вістка, яку приніс до штабу вістовий, який був з нашою делегацією у большевиків:

„Делегація арештована, большевицький командір порозумівався телефонічно зі своєю владою щодо розоруження наших частин.“ Вістовому вдалося втечи.

Все було за тим, що вістовий говорить правду. Що ж робити? Дати розоружитися і віддатися на ласку і неласку большевиків, яких методи всім були знані? Хвилеве непорозуміння, яке виясниться? Хто тоді того вечера міг сказати, що большевики нас не зачнуть розоружувати? А не дати розоружитися і прийняти бій з переважаючими силами ворога? Занадто ризиковне! — Рішено вибрати середню дорогу: вицофуючи бригаду до іншого району, чекати дальших подій. Вицофання бригади можна все таки чимось оправдати і аргументувати і перенести бригаду в дальший район не було таким ризиковним, як зіставати на місці.

Заряджено поготівля і вимарш частин до Бершаді. Штаб бригади виїжджає наперед, щоби порозумітися з корпусом, частини слідуєть у визначенім порядку. Доїжджаючи до Бершаді, почули ми, як нам здавалося, за Королівкою, кілька гарматніх вистрелів.

Ага, думали ми, большевики бють на Королівку. Пор. Гайдучок пише в своїй статті: „Батерія Бучака біла за ним шрапнелями“ або іншими словами: Шашкевич і штаб зрадники, а свої люди карають власних командантів і пор. Бучак бе на них батерією.

Доїхавши до Бершаді, довідались ми від кіннотчика, який пригальопував з Королівки, таке:

Стріляла батерія, якою до недавна командував пор. Бучак, маляр зі Стрівки в Збаржчині і який недавно тому був помер від п'ятистого тифу. Командантом батерії був назначений, наскільки не помиляюся, чет. Колодницький, який дав приказ батерії виїздити негайно за штабом, і прилучився до нас. Тимчасом якийсь булавний, назвисько його забув, проголосився самовільно командантом батерії і ділаючи, здається, в порозумінні з большевиками, терором зачав задержувати виїжджаючи наші частини. Можливо, що то він приказав і вистрілити з гармат, але тоді ми були певні, що то бють большевики. Факт в, що ані коло нас, ані за нами жадна шрапнеля тоді не вибухла. Чув я, що той булавний був пізніше розстріляний — не знаю, чи це правда.

Команда корпусу в Бершаді не знала, що робити. Деякі старшини радили вицофуватися разом з нами, видно було нехить до злуки з большевиками. Хто зна, чи тоді не булиб прилучилися до нас і інші частини II корпусу. Якось ради, що робити, не було, загальна думка була: робить собі, що хочете.

Ми виїхали в напрямі до Чечельника, місця постою комди I корпусу. От. Шашкевич думав над пляном переходу до Бесарабії і сподівався, що найде в I корпусі одностумців. Як нас буде більша сила, то хочби нас Румуни не перепустили добровільно, ми силою виборемо собі перехід через Дністер і в Бесарабії армія відпочине і там утворить базу дальшої діяльності. Той плян поділяли й інші старшини, які були з нами — всі якось годилися з тим, що в залуці УГА з большевиками кінець нашої Армії.

В Чечельнику, чи за ним прилучилася до нас батерія сот. Кречковського з VII бригади. Прямували ми тепер до Дністра.

За Чечельником дігнав нас на коні якийсь старшина (сот. Хмара?) і поздоровивши, зачав розмову з от. Шашкевичом.

— Куди ви їдете, пане отамане?

— А нащо вам це знати?

— Я хочу знати, чи ви їдете до Румунії особисто, чи з бригадою? Остерігаю, що стріне вас в найближчій селі неприємна несподіванка — і пігнав наперед.

Доїхали ми до села і тут довідались, що нас чекало: Чет. Панас, командант кавалерійської сотні дістав приказ, за всяку ціну розоружити нас і арештувати от. Шашкевича.

Тимчасом чет. Панас, цей незвичайно здібний і хоробрий старшина, який атаками своєї кінноти зискав неодноразово признание Нач. Команди в Галичині — замість нас розоружити прилучився до нас.

В Рашкові над Дністром зложено делегацію зі сот. Рущким на чолі і вона передала румунській пограничній стежі прохання до рум. влади, щоби перепустила через кордон нашу частину. Рум. старшина заявив, що відповідь наспіє на другий день. — Відпо-

відь, як можна було предвидіти, була відмовна і була умотивована тим, що колиб ціла УГА переходила, булаб перепущена, частини окремі ні.

Румуни повиганяли сотки цивільного населення і в страху, щоби ми не пробували силою переправитися через Дністер, стали рубати лід на ріці.

На старшинській нараді в Рашкові, рішено податися над Дністром на захід до Могилева, де оперували повстанці і частини військ УНР.

Пол. дух. о. І. Лучинський і пор. Дзерович відїхали для порозуміння з нашими частинами в напрямі Балти.

Прямуючи на захід, переходили ми через села, розграблені уступаючими Денікінцями, врешті самі стрінулися з ними. Ми заняли становище вичікуючи і не зачпали Денікінців, ані вони нас.

Дороги, якими відступали здеморалізовані частини Денікіна, були немов описуваний письменниками шлях відвоту армії Наполеона зпід Москви. По шляху лежали здихаючі паршиві коні, порозбивані вози, кухні і т. д. Зграї гайвороння своїм криканням збільшували ще більш вражіння.

Відступаючі „офіцерські роти“ йшли з повідморюваними руками, ногами. Ноги в подертих „валенках“. Лиця позавязувані хустками. На раменах „пагони“, а на деяких звідки і зигзаки, пороблені хемічним олівцем. Вози і сані переповнені „чемоданами“, умираючими тифозниками, дамами в дорогих футрах і ріжного роду майном.

В однім селі заїхав до нас зі своїм штабом з гукком-стукком і триколіровими прапорами полк. Попов і просив нас, покликуючись на недавний союз УГА з Денікіном — не перешкаджати його відділам у відвороті до Польщі. Трапився випадок, що наша частина розброїла денікінський відділ. Ми звернули увагу, що відділ грабив село. Попов обіцяв ужити всіх заходів, щоби подібне не повтарялося і відїхав.

Відступаючі Денікінці грабили дальше, а ми, де лиш вдалося, розброювали їх і відбирали коні. Дійшло до того, що Денікінці зачали коло Ямполя бити по нас скорострілом. Наші скоростріл здобули.

Зачало пригрівати сонце, зробилося мягко під ногами і ми могли посуватися вперед тільки дуже поволи. Раз над Дністром переняла нас більшовицька кіннота: заграли скоростріли кінної скорострільної чети Боднара, гаркнули гармати сот. Кречковського. Большевики втікли. Всіх гармат не могли ми тягнути дальше, коні пристаили, одну гармату спущено до Дністра, але як про те довідались від нас селяни, вже на другий день витягли собі гармату з води. Глибоким болотом, подільськими яругами, дійшли ми до Могилева.

З частинами полк. Удовиченка, які побільшилися розоруженими Денікінцями, що зголосилися до української армії під натиском наступаючих большевицьких частин, почали відступати до Ушиці. Тут стрінулися ми з польськими відділами. Тоді стрілецтво, не маючи охоти дальше воювати, почало вибиратися до Галичини. Ми вирішили зробити те саме. Повідомлено про це Удовиченка, от. Шашкевич поїхав до нього особисто. Все майно і гармати залишилися частині УНР. Остала тільки батерія сот. Кречковського, та деякі старшини і часть стрільців.

Стільки про „безславне розбиття IV золочівської бригади“. Читач, який знає пізніші події в Галицькій Армії, сам виробить собі погляд, чи цей вихід, який вибрала IV. бригада от. Шашкевича в тяжкім тодішнім положенню, був справді таким вартним осуду.

„Соловки“, острови смерти і страждань

Переживання очевидця Галичанина Ст. Сарматюка

Вступне слово

Чимало читали і чули ми вісток про жахливі Соловецькі острови, обліті ледяними хвилями Північного моря, закутані непрохідними снігами, замерзлими кригами в зимі, де мороз доходить нечуваної гостроти, де бушують гострі північні вітри і сніжні бурі, де ростуть відвічні смерекові ліси, яких дерева падають під сокирами нещасних жертв, засуджених адміністративно радянською владою на довголітні примусові роботи.

Сама згадка про цю карну колонію червоного московського терору, жертвою якого падають рік-річно тисячі, тисячі трудових інтелігентів, селян та робітників цілого Радянського Союзу, сама думка про ті надлюдські терпіння засуджених, яким з того пекла вороття не має і про нелюдські знущання чекістів, комісарів і їм підлеглих органів влади, морозять кров в жилах новітнього громадянства, ідеалом якого стала як найбільша пошана особистої свободи людини і повноти громадянських прав суспільности.

Заки приступимо до переповідження спогадів і переживань Галичанина, що 3 роки перебував на „Соловках“, мусимо для орієнтації читаючого громадянства подати коротко деякі інформації загального характеру про ці острови, бо ці вияснення причиняться значно до зрозуміння самого оповідання.

Інформації, які в цім місці подається, ґрунтуються головню на інтересній статейці о. Петра Дзедзика пз. „Монастир на соловецьких островах“, поміщений в „Ниві“ за листопад 1930 р. Перший уступ тієї статті, який подає загальний опис „Соловок“, настільки цікавий і так ядерно і так ясно начеркнений, що наводимо його в цілости:

„Соловецькі Острови („Соловки“) — це група островів підарктичної полоси на висоті 65° геогр. ширини, обліта водами Білого моря.

Вже сам факт, що ці острови положені близько полярних околиць, вказує, що життя на них є вельми тяжке. У тій географічній ширині сонця майже не видно, воно появляється там тільки через кілька тижнів у рік, а саме в літі, яке починається на Соловках з кінцем червня, а кінчиться з початком вересня. Але і в цій літній порі гріє там сонце тільки через кілька годин денно, якщо, очевидно, небо непокрите хмарами. Бо найчастіше панують там в літі дощі і мряки, а мряки ці такі густі, що ледви на кілька кроків можна побачити перед собою людину.

Домінуючою порою року Соловецьких островів є зима, ця ледова, понура, пригноблююча зима полярних околиць. Вступом до неї є пора безнастанних дощів вересня і жовтня; в половині листопада настає пора обильних опадів снігу та нагальних північно-східних вітрів, після чого цілу природу Соловецьких островів сковає довжезна, невиносимо жорстока зима, супроводжена пригноблюючими полярними ночами. Вже від початку листопада завмірає там день, сонце сходить о 8 год., а вже о 3-ій з полудня западає ніч. А цілий грудень, січень і лютий погружені в безперервній ночі, — хіба що часом відіб'ються проміни сонця від полярних ледів, або на яку годину появляється над головами сяйво полярної звізди, щоб вкоротці розплинутись у безконечній темряві. Води, що обливають Соловки, зимою замерзають, через що устає всяка плавба, а разом комунікація зі світом на довгих сім місяців.

Місяці найтяжчої зими та полярної ночі (грудень, січень та лютий) є рівночасно порою нагальних циклонів і снігової заметілі. І саме ці гурагани, при студені понизче 30° Реоміра, серед пронизуючої до костей мряки роблять зиму Соловецьких островів просто невиносимою.

Щоби уявити собі лють тамошньої зими, вистарчить сказати, що селяни зі Сибіру, які в себе при звичаєні теж до майже вічних снігів і ледів та переносять майже 45°—50°, — вони то, найшовшись на Соловках у зимі, тужать за своїми „теплыми“ сторонами. —

Тому зима Соловецьких островів є страшними туртурами для всякого, хто найшовся там без дуже теплої одежі, доброго приміщення та добірного харчу.

Саме цих найконечніших умовин життя є цілковито позбавлені нинішні мешканці Соловецьких островів: нещасні засланці, жертви большевицького терору. Отже і не диво, що вони там масово вигибають.

Але і літо, якого так дуже вичікують мешканці Соловецьких островів, не є так вельми принадне. Бо треба знати, що Соловки це острови вкриті ще доісторично частинно мочарами. Через це рояться вони літом множеством настирливих москітів, перед якими не охорониться людина ні в день ні в ночі, а вкушення яких є дуже болюче та спроваджує лихі наслідки. Серед таких життєвих відносин малярія являється звичайною недугою мешканців Соловків.

До XIII століття були Соловецькі острови зовсім незамешкалою землею, вони були непрохідною тундрою, гніздом малярії. Культуризацію цих островів перевели монахи, яким на основі едикту Марти Посадниці, потвердженого пізніше царем Іваном Грозним, віддано Соловки у виключне посідання і власність. В році 1429 вибудували вони тут монастир, а в р. 1436 анахорет Созим побудував при нім першу церкву. Соловецький монастир названо Кремлем і з часом довкруги нього побудовано багато інших будинків, так для приміщення монахів, як також служби і паломників, які відвідували монастир. Згодом повстала там також взірцева лікарня і школа. Тяжкою і невсипущою була праця монахів, яким поступенно вдалося висушити багна і получить поодинокі озера сіткою каналів, котрими сплавлювано деревляний матеріал аж до великої, 8 км. довгої пристані та доків. В Соловецьких лісах розведено з часом усяку дичину, а озера зариблено так, що рибальство та польовання стали на довгі роки головним джерелом доходів для мешканців цих островів. Згодом повстали там великі тартаки та заводи залізного та цегляного промислу. Швидко розвинулися теж і всякі ремесла, як шевство, краєцтво та гарбарство, а вкінці і молочне господарство.

Ця монаша республіка удержувала живі торговельні зносини з європейським континентом при помочі своєї власної торговельної флотії.

Від XVIII століття призначив царський уряд Соловецькі острови на місце вигнання для політичних проступників і цю саму роллю сповняють вони також і сьогодні, річ ясна серед найпоганіших життєвих відносин. Большевицька влада скасувала монастир, призначаючи монахам окремі житла поза мурами Кремлю, а монастирські забудовання та церкви обернено на поміщення адміністрації таборів та в'язнів, яких начислюють тепер на десятки тисяч.

В історії мученицької українського народу записалися Соловецькі острови сумною картиною та жалючими споминами. Тільки що давніше діялися ці безправства за царських часів тоді, коли білий режим абсолютистичної влади XVIII століття ліквідував останки української самостійності і нищив безцеремонно представників „Мазепинства“. Щоби бодай коротко представити ці події, мусимо думкою сягнути часів руйнування Запорізької Січі в р. 1775. Тоді то російський генерал-поручник Петро Текеллі, вертаючи після закінчення турецько-російської війни в р. 1774, одержав секретний указ цариці Катерини II. заняти Запорізьку Січ і в цей спосіб ліквідувати останки її самостійності. Царський генерал виконав цей указ, зайнявши дня 4/6 1775 р. Січ і притім заарештував кошового отамана Петра Кальнишевського, військового суддю Павла Головатого та військового писаря Івана Глобу. Частина Запоріжців, яка не хотіла піддатися білій цариці, перебралася в Туреччину, де значна кількість їх поселилася недалеко устя Дунаю до Чорного Моря, творячи тз. Задунайську Січ.

Найгірша доля стрінула згаданих вище січових старшин. Кошового Петра Кальнишевського відставлено спершу до Москви, а звідтіля згідно з указом цариці Катерини II. з 10/7 1776 р. заслано його на постійний побут в Соловецький монастир на Білім Морі, куди прибув він 29/7 1776 р. Тут поводитися з ним дуже суворо. Запроторено його до тюрмової темниці, в якій кошовий пересидів 12 років і в тім часі навіть не випроваджувано його для поладження фізичних потреб так, що в келії його витворилася страшна нечистота завгрубшки на околу аршин (диви Д. І. Яворницький: Запоріжжя ч. 1. стор. 128). Около 1788 р. переведено Кальнишевського до іншої келії і від тоді одержував він на своє удержання по 1 руб. денно з доходів його власного маєтку, який сконфісковано. В р. 1801 цар Александер амнестував усіх засуджених і в їх списку під ч. 28. знайшовся також „Петро Іванович Кальнишевський, подільський шляхтич, бувший запорізький кошовий отаман, в Соловецькім монастирі“. В пам'ять свого освободження Кошовий подарував монастиреві Євангеліє в срібній позолоченій оправі. Тому що Кальнишевський був уже тоді понад 100-літнім старцем, він залишився і на дальше в монастирі, а проживши ще 2 роки на свободі, помер 31/X 1803 р. у віці 112 років.

Військового писаря Івана Глобу заслано на Сибір до міста Туруханська, де він в р. 1790 помер. Павла Головатого, військового суддю, запроторено в Знаменський монастир в Тобольську, де прожив він ще 30 років.

Так пімстилася біла Москва над виднішими представниками української незалежної думки, те саме робить тепер і червона Росія, ссилаючи на Соловки масово вже не визначних старшин, а звичайних собі робітників та селян тільки за те, що вони не признають та не хотять признати над собою чужинецького панування.

Недавно читали ми в щоденній пресі новинку про демарш англійського амбасадора в Москві, який по всім вимогам міжнародної куртуазії дипломатично бажав довідатися, наскільки правдою те, що московський уряд при допомозі безплатної, примусової праці своїх засуджених горожан експлуатує деревляний матеріал і в цей спосіб може провадити за границею тзв. деревний демпінг, збуваючи дерево по дуже мінімальних цінах. У відповідь на це англійський дипломат стрінувся, очевидна річ, з запереченням факту примусової праці радянських в'язнів, з протестом проти вмішування одної держави у внутрішні справи другої і зі заявою, що радянські в'язні не є гірше трактовані, як в'язні в інших країнах.

Тепер якраз ведуться в англійському парламенті наради над ухваленням закону, який має на цілі заборону ввозу і збуту радянського дерева в межах Англії. Таким чином бажав Англія в своїх межах покласти кінець радянському деревному демпінгові, який можна вести тільки коштом нечуваного визиску дармової і примусової праці соловецьких заточенців, видаючи поголовно внаслідок малярії, тифу, перестуди і інших хоріб, а також внаслідок звірських знущань органів влади.

Найкращою ілюстрацією правдомовності радянських урядових чинників буде нижче подане оповідання Галичанина, який 3 роки відпокутував у соловецькій каторзі. В часі цьогорічних різдвяних свят опинився автор цієї статті в Стрию, де при нагоді відвідин одної з тамошніх адвокатських канцелярій запізнався з молододу людиною назвиськом Степан Сарматюк с. Миколи і Францішки, родженим в р. 1901 в селі Чернилівка, скалатського повіту, рільником, який є автором цього оповідання, що малює яркими красками його близько 8-річний побут в межах Радянського Союзу, віддає вірно усі світла і тіні повсякденного тяжкого робітничого життя, усі страхиття переживань в тюрмах Д. П. У. і на „Соловках“ та являється характеристичним зразком тзв. пролетарської юстії та справедливости.

I.

Моє родинне село Чернилівка, скалатського повіту, лежить недалеко, бо всього около 2 км. від річки Збруча, що тепер стала границею між Польщею та Радянським Союзом. Дня 21/1 1923 р. я втік перед бранкою до польського війська, перейшов граничну річку та опинився в робітничо-селянській державі. Зараз по переході границі придержала мене радянська погранична сторожа та відставила до пересильної тюрми у Волочеськах. Звідті по 7 днях побуту відправили мене в місто Проскурів, де посадили в тюрмі, в якій перебув я 2 неділі. Після того перевезено мене в тюрму у Винниці, де пересидів 2 неділі, а згодом вивезли до Києва в лукіянівську тюрму, звідси по 2 тижнях побуту відставили мене до в'язниці в Харкові, де довелось мені відсидіти 1 місяць.

Перший допит мав я в Д. П. У. у Волочеськах, а питання чекістів оберталися коло ствердження причини, яка спонукала мене перейти нелегально границю. В дальшій етапній тюремній дорозі мене не допитувано вже більше, а зате переведено зі мною строге слідство щойно в Харкові. Передметом слідства мало бути: ствердити ціль, задля якої я перейшов до Радянського Союзу, а зокрема, чи причиною її не була випадково шпіонажа. Тому, що слідство в моїй справі не дало ДПУ позитивного матеріалу, то мене по

1-місячним перебуванню в тюрмі звільнено враз з іншими 26 співтоваришами недолі з в'язниці і відіслано на примусові роботи спершу в самім Харкові, де наша партія через 6 днів працювала при будові якогось театру. Опісля предложено нам виїхати на роботи до копальні вугілля в донецьким басейні, яка була власністю чи теж може тільки в завідуванню Харківського ДПУ. Копальня ця положена в так званім Чистяківським районі ч. 9.

Харчеві відносини в тюрмах на Україні в тім часі були дуже сумні і невідрадні, а деколи дуже жакливі. Причиною цього стану був загальний голод, який якраз в тім часі найсильніше лютував на нашій молоком і медом текучій Україні. В тюрмах в Проскурові, Винниці і Київі діставали в'язні по 1 ф. чорного, гливкого хліба на цілий день (40 дкг.), на сніданок чистий кпяток без цукру, кави згл. чаю, на обід пшоняну зупу-водянку, в якій плавали поодинокі крупы, на вечерю нічого. В харківській тюрмі відносини були ще гірші, бо пайок хліба був тут зменшений до 1/2 фунта хліба, а інші харчі були такі самі, як я це щойно вище згадав.

Тюремний режим був дуже строгий, бо в часі ріжних допитів і ходу слідства, арештованих не випускали на жадні роботи так, що вони мусіли вдовольятися дворазовим проходом, 15-хвилинним, серед тюремних мурів на маленькім подвір'ю.

Життєві відносини по тюрмах просто жакливі, мене і моїх товаришів поміщено серед тзв. „уголовних“ злочинців, ріжних бандитів, яких вигляд був просто страшний. Вони були доценту обдерті, деякі не мали ніякого одягу, бруд і порох замінили їх тіло в якусь гидку масу, вони були голодні та жорстокі, обкрадали безцеремонно своїх співтоваришів, щоби тільки якусь частину одяжі чи хліба для себе роздобути.

Поведення самої в'язничної сторожі було коректне — нікого не бито і ніхто над в'язнями не знущався.

Предложення виїзду на роботи у вугляних копальнях Донбасу прийняв я з радістю і перебув там від 7/6 1923 р. до 20/4 1927., працюючи тяжко на щоденний шматок хліба. В самих початках мого перебування харчеві відносини на копальнях були дуже прикрі, та неоднократно довелось терпіти дошкульний голод. Робота була дуже тяжка для мене селянина, непривичного до фабричної та копальняної роботи. Час праці виносив 8 годин денно. Робітники, котрі працювали під землею, одержували збільшену пайку хліба, а саме 5 фунтів чорного хліба, натомість ті, що на землі працювали, одержували тільки 2 1/2 фунта денно такого самого хліба. Около 2 місяці працював я за сам тільки хліб, бо не діставав ніякої грошевої відплати за свою чорну працю. Щоби зменшити кошти свого прохарчування, шахтарі мусіли провадити спільні кухні, яких заряд підпомагав і піддержував в міру

своїх сил тих робітників, що не мали грошей, в цей спосіб, що їм видавано обіди і вечері, на які складалися зупи з вареної риби, пшоняної каші, бараболь ітд.

По двох місяцях такого бідування пішов я працювати під землю, в шахту, і це поправило мої життєві відносини настільки, що я заслугував собі більшу пайку чорного хліба щоденно, а надто готівкою зарабляв я 12-15 рублів місячно і так прожив я час аж до березня 1924. В тім часі на тій копальні, де мені довелось стільки років працювати, застановлено дальше видобування вугілля з причини його гіперпродукції і тоді мене враз з іншими зредукованими шахтарами відправлено на другу копальню, віддалену яких 15 км. від дотеперішньої, яка називалася „Бивший Зімер“ ч. 16. На новім місці праці показався надмір робітників, а лихові зараджено в цей спосіб, що старших шахтарів віддалено з роботи, а на їх місце поставлено нас новоприбувших з Чистяківського району. Відносини на новій копальні для нас поправилися настільки, що зарабляли ми більшу заробітну плату місячно, а саме одержували від 35-40 рублів місячно. Катастрофа голоду поволи переминала, харчеві відносини поліпшувалися і нам стали виділювати збільшені харчеві пайки. Ми могли купити собі за зароблені гроші стільки хліба, скільки самі забажали, а до зменшення коштів проживлення причинялися теж спільні кухні-їдальні, які ми улаштували і провадили спільними силами по 10 або більше шахтарів так, що з часом усі харчі та інші харчеві продукти купували ми за запрацьовану заробітну платню.

В тім часі не існували ще ніякі робітничі клуби, газети та книжки куповано за власні гроші, а робітники, щоб розвеселитися і поговорити, сходилися у своїх бараках та на ріжних розмовах і товариських забавах переживали весь свобідний від праці час. Щойно з початком 1926 р. засновано на сусідній копальні „Катика“ робітничий клуб і там у вільний від заняття час сходилися більші гуртки шахтарів, там читали часописи, бували на рідких кінових представленнях або театральних виставах. Від кінця 1925 р. часописи розповсюджувано в цей спосіб, що контора, де виплачувано шахтарям заробітну плату, задержувала якусь частину готівки, а за це давала робітникам газету таку, яку собі кожний після своєї вподоби бажав і свобідно вибирав. В тім часі найбільше успіху мала місцева російська газета „Сталінская рабочая газета“, яка виходила щоденно в місті Сталін. Від 1927 р. робітники стали передплачувати всякі українські робітничі газети, що появлялися друком в Харкові.

Життєві відносини з року на рік ставали гарніші, харч дешеві, та зате давалася відчувати дорожняча ріжних частин одягу і обуви. За них треба було платити високі ціни, прим. комплетне убрання з дуже лихого матеріялу коштувало від 50-80 рублів, а чоботи 20-40 руб.

(Далі буде)

ПАПЕРОВІ ГРОШОВІ ЗНАКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Написав: Микола Гнатишак

ДРУКОВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОШЕЙ НА ГАЛИЦЬКІЙ ЗЕМЛІ

Броди — Золочів

За часів існування З. О. У. Н. Р. друкують в Станиславові в 1919 р. грошовий знак п'ять гривень,

рони. Такі примірники є в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка.

Однак деякі галицькі міста видавали свої міські гроші. Відносно мистецького їх оброблення, є вони дуже убогі. Причина їхнього випуску скрізь однакова: брак дрібної розмінної монети.

М. Броди. Випуском грошових знаків та уложенням їхніх взорів зайнялася спеціальна комісія при повітовому комісаріяті. Комісія ця працювала під головуванням повітового комісара Івана Герасимовича й тодішнього посаджика міста др. Рітля. Видруковано грошові знаки в місцевій друкарні П. Вайнштока, вартістю в 1, 2, 5, 10 і 20 гривень, на загальну суму пів мільона гривень. З того знаків на 1 гривню 100.000 штук, на 2 гр. 50.000 шт., на 5 гр. 20.000 шт., на 10 гр. 10.000 шт., на 20 гр. 5.000 шт. Гроші ці віддано до міської каси, де на їхнє покриття зложено пів мільона гривень державного видання. Каса ця продавала-мінjala потребуючим дрібну монету. Гроші друкують на картоновому папері, однакового для всіх розміру: 71 мм × 93 мм. Лицева сторона: "В прямокутнику в горі з ліва й права в квадратики число 1. На полі межі квадратики „Одна гривня“, нище однаковий для всіх напис: „Цей знак грошевий належить приймати в Повіті Броди за 1. гривню. Каса міста Броди виміняє кожного часу кожну скількість цих грошевих знаків від 100 гривень почавши на гривні відповідно до їх вартости. Підроблювання буде каране тяжкою вязницею до 20 літ“. Нище по середині: „Броди, 15 цвітня 1919.“, під цим з ліва: „Свердив пов. Комісар: Герасимович“,

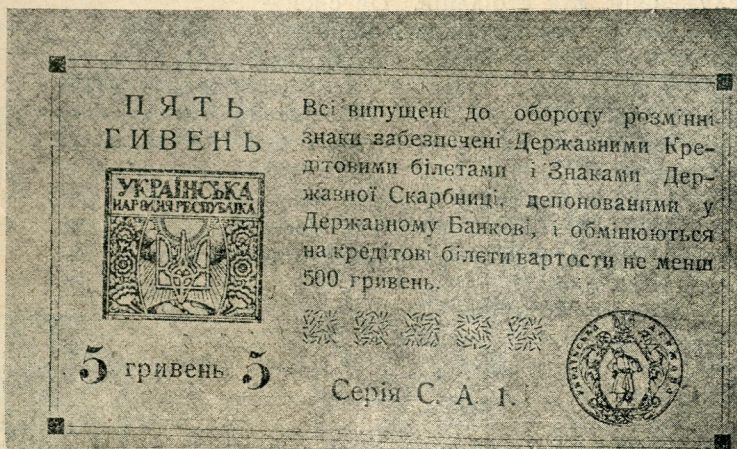
П'ять гривень станиславівського видання. Лицева сторона*).

державного видання, на гладкому папері, поперлятою краскою, з водними знаками, розміром 58 мм × 100 мм. Друковано цих п'ять гривень саме тоді, коли місце завідача мистецько-граверним відділом не було обсаджено, бо дотеперішній завідач арт. мал. І. Мозалевський уступив, а новий завідач арт. мал. Подушко не обняв був ще цього місця. Відкладаючи докладне описання цього грошового,

П'ять гривень станиславівського видання. Відворотна сторона*).

знаку на пізніше (при повному виданні українських грошей), мимоходом згадаю, що овал з тризубом на лицевій його стороні взятий із десяти карбованців роботи арт. мал. Золотова, друкують раніше, теж в 1919 р., в Кам'янці Подільському. На зворотній стороні квадрат із тризубом взятий з десяти шагів роботи А. Середи, колесо з козаком, роботи арт. мал. професора Нарбути, з 1.000 карбованців роботи артиста мал. Золотова, друкують в 1919—1920 рр. в Кам'янці Подільському й Варшаві. Це одинокий випадок друкування українських державних грошей в Галичині, випадок доволі нещасливий. Не знати, чи ізза звичайного недогляду, чи зі свідомої злоби технічних виконавців при слові „гривень“ в одному випуску опущено букву „р“. Траплялось і таке, що друкують дві лицеві сто-

П'ять гривень станиславівського видання з похибкою*).

*) Із збірки М. Гнатишака.

Десять гривень, місцевого видання в Бродях*).

з права: „Посадник міста Ріттель“. Межі обома друкованими підписами кружок проміром 15 мм, в кружку: „Магістрат Броди“, в середині круга еліпса з гербом міста. По середині цілого прямокутника витиснений герб міста. Зворотна сторона: З ліва відтиск круглої гумової печатки, проміром 32 мм, відтиск краски фіолетної. В колесі напис: „Повітовий комісаріят Броди“, в середині лев. З права такий самий щодо величини й краски відтиск з написом: „Магістрат Броди“, в середині герб міста. В горі над обома відтисками число 15278. Краска грошових знаків: 1 гривні блідо-рожева, 2 гр. рожева, 5 гр. ясно-бронзова, 10 гр. кремова, 20 гр. ясно-жовта. Лицеві сторони в 1, 10 і 20 гривнях такі самі, в 2 і 5 нема квадратиків з числами, числа 2 і 5 більші. Гроші ці були в обігу від 14. квітня 1919 р. до приходу польської влади, себто до 22. травня 1919 р.

М. Золочів. Брак дрібної розмінної монети найбільше відчувала Окружна Команда, спеціально при виплаті заслуженини для стрільців. Це спонукало Окружну Команду дати ініціативу до друкування грошових знаків. Видруковано „касові посвідки“ в місцевій друкарні „Цукеркандля, вартістю в 5 і 10 гривень, на загальну суму 60.000. З цього на 5 гривень 40.000 штук, на 10 гривень 20.000 штук. Гроші друковано на гладкому папері, без водних знаків, розміром для 5 гривень 83 мм × 105 мм, для 10 гривень 78 мм × 118 мм. Лицева сторона: В рамках прямокутника, в його рогах:

„гривень 5 гривень“. В горі: „пять 5 гривень“, причому число 5 перетинає майже цілу раму. Нижче з ліва: „О.(кружна) К.(оманда) 180., з права число 4040. Нижче по середині: „Касова посвідка“. Під тим: „Державна Каса Уряду Податкового в Золочеві виплатить в заміну за двадцять штук таких посвідок державну ноту п'ятдесят карбованців або сто гривень“. Нижче з ліва: „Золочів, 2. цвітня 1919“. Під цим з ліва: „Окр. Військ. Кмда: „Лисняк ст.(аман)“, в середині: „Держ. Пов. Комісаріят: „М.(ихайло Балтарович“, з права: „Комісаріят міста: Др. Гольд“. (Оба останні живуть в Золочеві). Зворотна сторона незадрукована. З ліва відтиск круглої гумової печатки проміром 37 мм, відтиск червоної або фіолетної краски. В колесі напис: „Окружна Військова Команда Золочів“, в середині лев. З права відтиск проміром 35 мм. з написом: „Державний Повітовий Комісаріят в Золочеві“, в середині державний герб. Краска грошових знаків: 5 гривень — бронзова, 10 гривень — ясно-синя. Лицева сторона при 10 гривнях така сама, лише в рамках прямокутника: вширш 6 десятків у шість міліметрових відступах, повздовж 10 десятків на долині й 8 десятків в горі у такихже самих відступах, в рогах прямокутника по одній десятці. Нижче з ліва: О. К. 1883., з права число 8969. Зворотна сторона така сама.

Десять гривень золочівського видання*).

Від видавництва: Редакція „Черв. Калини“ звертається з проханням до читачів нашого журналу, щоби ласкаво надсилали всякі грошові знаки, державні, міські, та інші, які по використанні з подякою будуть відіслані. Цих грошових знаків редакція потребує для репродукції в „Літописі“ Ч. К. та до видання окремої праці про українські грошові знаки.

*) Із збірки М. Гнатюка.

ВІЙСЬКОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНЬОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ТАБОРІ ЛАНЦУТ-СТРІЛКОВО

Не солодко жилося нашим студентам старшинам інтернованого вояцтва У. Н. Р. в таборі Ланцут за дротами після поразки в 1920 році в тісних, переважно мокрих колишніх австрійських конюшнях.

Щоденне перебування в тісному гурті людей, постійне недоїдання, економічні злидні, а головне відсутність сталої праці, ще гірше пригноблювало чутливу душу нашого вояка й збільшувало моральні його страждання та тугу по залишеній батьківщині, рідні, знайомих... Але свідомість брала верх і примушувала не лише миритися з тими недостатками щоденного життя, але давала ще силу не падати остаточно духом.

Кожний розумів своє перебування на еміграції не інакше, як підготовку до того недалекого майбутнього, що скоро чи пізно має прийти й готовився найкраще прислужитися своєму народові в боротьбі за визволення зпід чужого панування, а потім стати на Україні організаційним чинником.

Щоправда, в тодішніх таборних обставинах не все було вільно робити, що вважалося за потрібне, як з причини певного недовіря офіційної влади, або недостатку економічних засобів, а також дуже часто траплялося й так, що своя „ліва рука“ руйнувала, чи просто забороняла продовжувати робити те, що проробила „права“... Та проте діяльні особи якось собі давали раду й навіть в тих таких не зовсім сприятливих обставинах було багато дечого гарного зроблено, про що з гордістю тепер можемо споминати. До таких світлих сторінок таборної роботи належить і праця над створенням Українського Народнього Університету в таборі Ланцут з кількома факультетами, в числі яких був Військовий Факультет. І до створення Народнього Університету та його розвитку багато причинилися своєю творчою роботою наші студенти-старшини.

Імпульс до створення висшої школи в таборі був даний на конференції представників культурно-освітніх відділів Армії У. Н. Р., що відбувалася 20/IV 1921 року в таборі Ланцут, і на якій обрано Комісію з трьох людей (Голови — Начальника Табору ген. Пилькевича, заступника — Нач. Культ.-Осв. Відд. 1-ої Бригади Кулеметної Дівізії А. Ільницького та Секретаря — Інтенданта Кордонного Корпусу Г. Гордієнка) для влаштування вищих та середніх шкіл по таборах. І одною з праць цієї комісії була організація Українського Народнього Університету в Таборі Ланцут.

Цей Університет, не дивлячись на те, що знаходився все-таки в умовах військового життя, де все підлягало зверхній військовій владі — був зорганізований на засадах цивільних і у своєму внутрішньому житті користувався повною автономією.

Відкриття Університету відбулося 9-го червня 1921 року. В склад Університету входили факультети: економічний, історико-філологічний, та математично-природничий. На урочистому засіданні Ради Про-

фесорів обрано Правління Університету: Ректором Університету Проф. В. Біднова, Деканом математично-природничого факультету Д-ра М. Чайківського, Деканом історико-філологічного факультету Проф. Білецького та Секретарем Університету А. Ільницького.

До викладів в Університеті були запрошені професори київських, харківських та кам'янецьких вищих шкіл, що перебували на еміграції, а також деякі львівські професори.

Нема змоги тут ближче підійти до всіх справ Університету, це вже мабуть прийдеться зробити якось вдруге. Тепер лише зазначимо, що слухачів на всіх трьох факультетах було 523, на економічному 266 слухачів, на історико-філологічному 139 і на математично-природничому — 118 слухачів. По освіті всі слухачі поділялися: студентів різних вищих шкіл 36, зі скінченою середньою освітою 188 слухачів, решта 139 слухачів з нескінченою середньою освітою, а 160 слухачів з освітою початкових та вище початкових шкіл. Зі всіх записаних слухачів старшин було 356, а козаків 167.

6-го Липня 1921 року там-же в Ланцуті при Народньому Університеті відкрито ще Військовий Факультет.

Ініціатива закладення при Народ. Університеті Військового Факультету належить групі студентів старшин — слухачів Нар. Університету. Ця думка на початку не була підтримана, але потім за проводом професорів Університету, що мешкали у Тарнові, вона набула більше реальності і була переведена в життя за санкцією Головного Отамана С. Петлюри та Начальника Генерального Штабу ген.-хор. Сальського.

Відкриття Військового Факультету відбулося урочисто, в присутності високих гостей з Тарнова: Президента Ради Республіки Проф. Фещенка-Чопівського і Начальника Генерального Штабу ген. Сальського. На Декана Військового Факультету обрано ген. пор. Юнакова.

Напрямок провідних ідей, що так чи інакше вели до зреалізування при Народньому Університеті Військового Факультету, був приблизно такий:

З огляду на велике значіння війська для держави, воєнна наука стала монополією тільки держави, військових її чинників. Воєнна наука, що має своїм об'єктом надзвичайно цікавий прояв життя людської маси, замкнулася в фахових навчальних військових інституціях і розвивалась своїм шляхом побіч інших наук, що теж досліджують людську масу. Не приходиться доводити про всю шкідливість такого явища так для воєнної науки, як і для інших наук взагалі. Інші науки були позбавлені кольосального матеріалу для повних своїх висновків, а наука воєнна була багата виграла, використавши повністю методи і висновки наук про колективну людину.

Воєнна наука вже так багато збрала матеріалу, що їй стало тісно у фахових військових установах.

Тісно тому, що ті установи прямували перш за все до цілей цілком обмежених — до практичної підготовки практичних діячів, до війни. Аж до певного ступня розвитку військової науки практичні завдання не перешкождали науці, але потім стали вони над нею тяжити.

В останні часи вищі військово-учебні заклади стали почувати себе поміж двома альтернативами: з одного боку — необмежені завдання досліду чистої науки, а з другого — обмежені практичні завдання для підготовки до відповідної практичної діяльності. Приходилося вже вводити значні поправки і цікавий під тим поглядом процес перебудови своєї системи переживали французька та російська Академія Генерального Штабу з початку ХХ. століття.

Визріваюча в цьому напрямі ідея знайшла свою відбитку на Україні в 1918 році в праці Генерального Штабу. В комісії по організації військово-учебних українських закладів, що працювала все літо 1918 року під головуванням проф. ген. Юнакова, професор російської Академії Полянський вніс надзвичайно цікавий доклад про засади організації вищих військових навчальних закладів. Він рішуче відділяв Військовий Факультет університету, що мав своїм завданням чисту воєнну науку, від різних шкіл практичних воєнних знань. Оскільки перші мали оперувати переважно методом індукції — аналізі низки конкретних фактів і узагальнення зроблених висновків, остільки другі оперували б переважно методом дедукції — синтези — вивчення певних рецепт, практичних засобів і тренування в них.

Оскільки перші мають завданням дати широкий світогляд, певні сприяючі умови для розвитку воєнної науки, остільки другі мають підготувати ремісників воєнного діла. Оскільки перші є потрібні для осіб, які мають зайняти в армії високі службові становища, або віддатися воєнній науці, остільки другі обов'язкові для того, щоб справляти відповідні технічні функції в армії.

Чисто воєнна наука багатоб виграла, колиб знайшла місце в інституції, що студіює чисту науку і працює по певних наукових методах. Воєнна Академія, у вигляді Військового Факультету Університету, увійшовши у тісний контакт з іншими факультетами, що досліджують колективну людину, тільки виграла б у повноті й глибині своїх висновків, а через те в цінності їх для військового діла.

Воєнна наука в університеті вийшла б з тісного кутка на широкий суспільний шлях, перестала б бути здобутком лише, як кажуть, „посвячених авгурів“ і заступила б те місце між іншими науками, яке їй належить з огляду на значіння об'єкту досліджування. Так би мовити, замість „удержавлювання“ — потрібно „усуспільнення“ воєнної науки.

Фон-дер Гольц у „Нарід під зброю“ каже: Кожна нація мусить бути озброєним народом, а озброєна інтелігенція — її керівниками“.

Воєнна наука тільки в університеті допомогла б суспільству усвідомити ті першорядного значіння питання, що мають таке значіння для захисту нації.

З університету воєнна наука могла б допомагати державі — нації, виконати кольтосальної ваги завдання — керувати сили нації в потрібному напрямі для захисту її буття. А фахові військові заклади, з чисто практичними завданнями, найкраще їх виконали на основах чистої науки, яку давав би Військовий Факультет.

Ось загальні думки щодо поставлення воєнної науки в нашій державі, зв'язку з завданнями будучої боротьби та сучасним розвитком воєнної науки.

І відчинений Військовий Факультет при Укр. Нар. Університеті в Ланцуті мав при своєму заложенню цей напрямок провідних ідей та був першою спробою перевести ці ідеї в дійсність.

Крім провідних ідей перед організаторами Військового Факультету стояло ще питання про методи вивчення військових наук, особливо в тих таборових обставинах, в яких переводилася ця організація, та полегоджування найпотребніших щоденних справ, які завжди є у веденні тої чи іншої роботи.

При відкритті Військового Факультету начальство та високі гості досить красними словами провозжали в далеку дорогу своїх старшин, але належної зброї не дали... Крім декана Військового Факультету, котрий фактично участі в праці не брав, Факультет розпочав дійсну свою працю абсолютно без лекторів і без підручників не лише на українській мові, але й на інших чужоземних мовах, а також абсолютно без жадних матеріальних засобів*). Таким чином вже на самому початку діло полишено на самих студентів, котрих було записалося більше 100. Діло стало на мертвій точці й не зрушилось би звідтіль, якби не знайшлася людина, котра лише по своїй власній ініціятиві взялася керувати Військовим Факультетом по особливому методу, єдино можливого в таких випадках.

Це був ген.-пор. М.....к, освічений, бойовий і досвідчений старшина Генштабу.

Він взяв у руки діло тоді, коли писалося до Декана, що заняття на факультеті розпочатися не можуть за браком лекторів і особливо підручників, без котрих місцеві таборув сили розпочати працю не можуть. Крім того був абсолютний брак матеріальних засобів для купівлі самих найпотрібніших річей, як папір тощо. Був лише один генерал М., котрий взяв на себе обов'язки Декана Факультету, було більше сотні старшин, котрі бажали працювати, а головним чином слухати, була в місцевому театрі аудиторія до викладів, а більше нічого. Настирливо повставало питання про методу навчання й це питання теоретично було розв'язане Деканом Факультету ген. М., а практично слухачами Військового Факультету на слідуєчих засадах, що вже були влучно вжиті у Французькій Вищій Воєнній Школі. Це є метод самонавчання, або самовиховання, під керівництвом професора, при котрому викладати мусять самі студенти.

Основні засади цього методу виходять зі слідуєчих головних міркувань:

1. Людина, яка бажає успіху в придбанні знання, мусить самостійно переробити свою освіту, а другу частину свою існування присвятити на знищення тих помилок способу думання, що були набуті в минулому.

2. Багато вчених вже вказувало на ріжницю, що відділює людину, у якій практичне виховання формує критичні погляди, від тої людини, що обмежена студіюванням підручників й абстрактними теоріями.

(Докінчення буде).

*) А крім того ситуація розвитку Військового Факультету була ускладнена ще й тим, що в літку 1921 р. військовий табор в Ланцуті перевезено до Стрілкова (Познанщина).

Історія 4-го Запоріжського полку

імени полковника Богуна

Історичний матеріал Т-ва Запорожців. — Написав А. Тарнавський, сотник Війська Запоріжського.

(Продовження)

Командант 16-ої Богунівської сотні сотник Малець одержав наказ розброїти повстанців та заарештувати агітаторів. Операцію виконано силами обох Богунівських сотень безкровно, бо повстанці не ставили опору, коли побачили, що до них беруться не жартом. Розброєно 3000 повстанців, агітаторів заарештовано і відправлено в штаб полку. В той же час в Полтаві зліквідовано ревком.

Внедовзі після заняття Полтави Лівобережна Армія заняла м. Кременчук, Лозову, Катеринослав та інші місця і цілий терен Лівого Берега був опанований республіканським військом.

Після заняття м. Київ військом Директорії 2 Запоріжський полк одержав наказ переїхати в район м. Кременчук-Крюків. Полк мав прийняти мобілізованих козаків і розвернутися в 2 Запоріжську Республіканську Дивізію. По дорозі в Кременчук 4-ий курінь полку розвернувся в 3-ий та 4-ий курінь полку. Третього курія в той час в полку не було, бо цей курінь, що складався з Наддністрянців (розброєних ще гетьманом) ще з Чернігівського Кордону, був відісланий до Білої Церкви, де формувалися Січові Стрільці. В м. Крюкові 4-ий курінь переформувався в 4 Запоріжський імени полковника Богуна полк. Командантом полку був призначений сотник Цілюрик; командантом 1 курія полку — хорунжий Харченко, к-том 2 курія — сотник Малець. Командантами восьми піших сотень призначено: хор. Блоха, хор. Раковського, хор. Махонька, хор. Тарнавського, хор. Катькала, сот. Шевченка, хор. Бобрицького та хор. Доценка. Осавулом полку (адютантом) був призначений хор. Сікач. Підстаршинські кадри були поділені по сотням.

Почалася мобілізація і через 2 тижні полк був сформований та одержав наказ вирушити в м. Полтаву для несення залогової служби.

В Полтаві полк розташувався у Військовій Школі (буд. Духовної Семинарії). В цей час провадилась муштра в піших сотнях; були сформовані сотні: кулеметна — командант хор. Гринько; саперна — к-ант сотник Сологуб (Сергій); кінна — к-ант хор Врангель. В інших сотнях були сформовані кулеметні чети. Остаточно зорганізовано господарчу частину полку. Господарем полку призначено сотника Якимачу, к-том немущтрової сотні — значкового Митарчука. Прибуло поповнення мобілізованих старшин (20 людей), яких розділено по сотням.

В кінці грудня по наказу Отамана Лівобережної України відіслано 1-у та 2-гу сотні під командою хорунж. Раковського на ст. Лозова для ліквідації банд Махна. В початку 1919, року, розігнавши біля Лозової одну з банд Махна, цей відділ повернувся до полку.

1919 рік.

2 січня по наказу команданта дивізії хорунжий Махонько з сотнею та з кулеметною четю 4 сотні був приділений на бронепотяг „Стрілець“, де сотня складала залогу бронепотягу. Піше прикриття броне-

потягу було дане під команду підхор. Островському, а кулеметні чети — підхорунжому Романюкові. Хорунжий Махонько був призначений помічником команданта бронепотягу. 3-го січня згідно з наказом полк вирушив на ст. Кочубеївка (в напрямку на Харків), де мав стати в резерві 2 Запор. дивізії, котра вже билася з большевиками. 4-го січня полк потягом прибув на місце призначення і зразу одержав наказ виставити міцні застави вправо і ліво від залізниці. Село Кочубеївку заняла 4-а сотня, а горби вліво від залізниці заняв 2-ий курінь. Передові частини большевиків, зіткнувшись з заставами, не важилися виконати цього завдання — перетяти залізницю, аби перешкодити відступові дивізії, і ніччю, коли дивізійні потяги відійшли, Богунівський полк вже під міцним вогнем ворожого бронепотягу відїхав на ст. Божків (під Полтаву), де заняв позицію на відступах до стації. За недугою сотника Цілюрика команду взяв сотник Малець. Через добу полк одержав наказ заняти м. Полтаву і під натиском ворога відходити пішим порядком по залізниці на Кременчук.

В Полтаві полк зосередився в „Кадецькому Корпусі“ і вислав в бік Монастирського ліса стежі. Пізно вечером до полку приєдналася сотня кінного дивізіону під командою хор. П. Дяченка. О 23 годині хор. Врангель доніс, що ворог великими силами наступає на Полтаву. В той же час в місті почали ворухитися місцеві большевики і стали нападати та обстрілювати наші піші стежі на вулицях міста. Повернувся розїзд кінного дивізіону і доніс, що на Полтаву вирушили з ближчих сіл розагитовані большевиками селяни-повстанці. По місту почали бити большевицькі гармати. Все це взвязку з непевним настроєм мобілізованих козаків витворило ситуацію неможливу для оборони і сотник Малець зарядив відворот на с. Мачеху. На „голодну кутю“ залишили Богунівці Полтаву, але і на думці не мали тоді, що вже її не побачать. Відступ був зроблений своєчасно, бо годину опісля шлях на Мачеху був перетятий большевиками.

Маючи в арієргарді кінну сотню, полк відійшов через села: Мачеху, Нові Санжари та Старі Санжари, на ст. Кобеляки, де навантажився на потяг Мазепинського полку і відїхав на ст. Кременчук.

В Кременчузі полк розташувався в Реальній Школі і ніс залогову службу в місті. Від початку наступу большевиків, а особливо після заняття ними Харкова в Запоріжському Корпусі та в інших частинах Лівобережної Армії дуже поширилася дезерція мобілізованих козаків. Большевики зуміли посіяти недовіра до Директорії серед широких мас селянства і цим деморалізували Республіканську Армію, котра в більшості складалася з мобілізованих селян. Купка старих Запорожців, розпорошена по частинах, могла протиставити большевицькій агітації тільки персональну волярку якість, але на „мобілізацію“ це вражіння не робило. Не помагали і карі. Запоріжський Корпус таяв.

Штаб Армії Лівобережної України зконцентрував Запор. Корпус в Кременчузі, лишивши проти ворога

слабенькі заслони, і опрацьовував плян оборони Правого Берега по лінії Дніпра. Цей плян давав змогу, форсуючи Дніпро, тримати фронт тільки малою частиною війська, а решту за зиму можна було привести до порядку, встановити лад та карність.

Несподівано заарештував командант 3-го Гайдамацького Полку, Волох, той сам, що 1919 року перейшов на службу до большевиків, отамана Болбочана. Це арештування зробив Волох з причин особистих, на підставі „чуток“ про те, що Болбочан ніби хоче перебитись до рос. „добровольців“ і тому віддав большевикам Лівобережжя. Ці „чутки“ пускав сам же Волох і вони ж для нього послужили підставою арешту.

На ділі ж, причиною нашого відступу від Харкова аж до Дніпра була невелика кількість Запор Корпусу та відсутність резервів, котрі моглиб ліквідувати большевицькі повстання на задах Армії та могли карати дезертирів. Коли про арешт от. Болбочана довідалися Запорожці, то зразу прийшло майже до збройної сутички між ними та Гайдамаками. Більшого замішання уникли тільки тому, що от. Болбочан наказав „нікому нічого не робити для звільнення його зпід арешту“. Волох повідомив Директорію, що арештував Болбочана за „державну зраду“. З Київa наказано привезти от. Болбочана до Уряду. Волох знярядив ескорту з козаків свого полку, давши таємний наказ забити по дорозі до Київa от. Болбочана ніби за намір втікти. Про це довідалися Запорожці, і поставили Волохові ультимат, або вони звільнять Болбочана зпід арешту, або разом з Болбочаном поїдуть представники 3-ців для охорони. З цим Волох був примушений погодитись і разом з от. Болбочаном поїхали представники запоріжських полків. Від Богунівського полку представником було призначено команданта 4-ої сотні хорунжого Тарнавського. Поїздка до Київa (спеціальним потягом) пройшла без інциденту, але цілий час Гайдамаки і Запорожці не випускали з рук набитої зброї і досить похмуро поглядали одні на других. На спробу Гайдамаків викликати глузливу розмову Запорожці не відповідали, бо не до розмов було — Запорожці везли в арешті свого отамана, того, хто створив справжнє українське (а не партійне) військо і зробив їх такими, якими вони були і є. Була й думка порушити карність: звільнити зпід арешту отамана і згоситись разом до Уряду, але отаман гостро заборонив про це думати.

Після 2 тижнів Болбочана звільнено зпід арешту, але віддалено від Запорожців і вислано в Галичину. Це дуже пригнітило всіх старих Запорожців і утворило небувалу деморалізацію. Про це свідчить те, що у багатьох була думка дезертувати в Галицьку Армію і добувати Київ через Львів. Але і тут цьому запобіг Болбочан. Через своїх осаулів переказував Запорожцям, аби заховували карність і лишались в частинах.

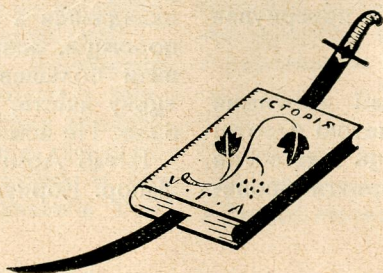
В час цих подій большевики повели наступ на Кременчук. Полк заняв позицію попереду двірця. 5 сотня заняла „бойні“ в двох верствах вправо від залізниці в напр. на ст. Потоки. 7 сотня — хутори вліво від

залізниці. 8 сотня — просто по залізниці в напр. на Полтаву. 1-ий курінь (резерва) та штаб полку заняли двірць. Першу атаку большевиків приняла 8 сотня, а далі завязався бій на відтинках 5 та 7 сотень. Ворог засипав наші лави та двірць гураганним вогнем з гармат та кулеметів, повів атаку на відтинках усіх сотень і уступав тільки перед нашими контратаками. На протязі 4 годин було справжнє пекло, за вибухами та розривами стрілен не було чути команди, після чого, з огляду на небезпеку в тилу, командант дивізії наказав відворот на правий беріг Дніпра, в м. Крюків. В порядку, відбиваючи насідаючого ворога атаками, Богунівці відійшли на правий беріг і зупинилися по наказу на мості через Дніпро. Втрати полку за бій під Кременчуком були: 3 козаки забиті та 2 ранені. Невеликі втрати пояснюються тим, що ворог „бив в білий світ, як в копійку“. Зясувалася причина відвороту: „Отаман“ Григорієв зрадив і на ст. Знаменка виступив проти українського війська. Всі частини Корпусу відіхали. Богунівський полк мав відходити, затримуючи ворога на ст. Каменка. 2-ий курінь був змінений 1-им і відійшов на двірць. Ворог заховувався пасивно. Раптом в місті почулася велика стрілянина з усіх боків. Розвідка виявила, що повстали численні робітники і повели наступ з тилу та з крил. Відновили активність і війська червоних і повели атаку на міст. Полк мусів відступати, як найшвидше. Резервний 2 курінь, дякуючи енергії сотника Сологуба (Сергія), навантажився у потяг і під вогнем повстанців, уживаючи для оборони від атак на потяг ручних гранатів, встиг виїхати на ст. Каменка. 1-й курінь під командою хор. Харченка залишився між частинами червоних та повстанцями, що заняли двірць. Курінь розсипався у 2 лави і полем почав відходити. Приходилось одночасно оборонятись і наступати. Передня лава наступала на повстанців, а задня оборонялась від больш. війська. 1 курінь в порядку відійшов на ст. Каменка, де вже був 2 курінь. Кінна сотня під командою хорунжого Врангеля, заскочена повстанцями в місті Крюкові, змушена була залишити коні та пробиватися до полку пішим порядком. За цей відворот полк мав втрати: 10 козаків забитими, 8 раненими. Треба відмітити геройську смерть козака кінної сотні Михайла Крупенка. Він був посланий в розвідку і раптом був оточений повстанцями, яких приняв за мирних громадян. Повстанці зірвали з нього шапку, побачили оселедець і замучили на смерть, майже на очах кінної сотні, котра була оточена в той час з другого боку. Докінчив муки Крупенка (вирізали оселедець зі шкірою) постріл з рушниці і герой помер з криком „Слава Україні“.

Зі ст. Каменка полк переїхав на ст. Знаменка, а звідтіл через ст. Цвітково, Шпола, Христинівка приїхав на ст. Вапнярка, де простояв 4 доби на відпочинку.

По відпочинку полк пішим порядком через с. Тиманівку відправився в м. Умань, де став залогою.

(Дальше буде)

З весною кожного року відбуваються Загальні Збори кооперативи „Червона Калина“, на яких прийняті члени мають добру нагоду довідатися про минулорічну діяльність і про майбутні плани видавництва. Та членам з подальших сторін, яким важко приходиться бувати на цих зборах, а також читачам і прихильникам нашого видавництва цікаво буде довідатися дещо про діяльність нашої кооперативи бодай коротко.

Ми вже згадували в новорічному числі „Літопису Ч. К.“ про невідрадні явища, з якими треба заєдно боротись, зокрема про невіривнування передплатниками пренумерат та загалом боргів. — Згадували і про скруту в звязку з осінніми подіями та загальною кризою, яка не минула й наших установ. Одначе це відомі справи і про них зайво більше писати. Всежтаки треба додати, що заклички наші до членів і покупців не залишилися без наслідків, навпаки багато відгукнулось на них, присилаючи передплату й вирівнюючи борги за книжки. Ми щиро їм дякуємо. Зрозуміння громадянських обовязків і прихильність до видавництва це запорука його майбутнього, основа під дальшу розбудову. І хоч залишилося ще доволі боржників невразливих, що правда, на наші зазиви, то все таки з приємністю мусимо зазначити, що нам вдалося щасливо перебрести бурхливі води, бо переживши найскрутніші часи можемо продовжувати нашу діяльність з певнішим завтра, маючи на увазі гасло: **Що крок то вперед**“.

В останніх часах видавництво дістало багато цікавих праць до друку. На чергу по „Щоденнику“ Чикаленка і по IV-ій частині „Споминів“ ген. Петрова, приходять „Під сонцем Поділля“ В. Приходька. Читаючи цю книжку, з правдивим захопленням, мимохіть стає дивно, чому в нас так мало тих споминів з інших закутків нашої землі. Давнина пропадає марно, змінюються часи і люди та нема кому змалювати тієї картини минулого, що залишиласяби для майбутніх поколінь, щоб вдивлялись в неї і пізнавали: „Звідки взялось і де поділось.“ Зокрема з галицької землі так мало таких споминів. Чи не має доброї волі, чи рука не складається. А шкода! Скільки то закутин, в яких „було колись і минулось“, скільки цікавих перлин нашлосьби як причинків до „старих добрих часів“, до збогачення джерел нашої історії. Правда, що й усякі спомини треба писати з хистом. Треба ці переживання ще раз пережити, вкладаючи туди не тільки важливіші дати та описи помітніших подій, але й багато душі та серця. А це вміє робити В. Приходько. Тому „Під сонцем Поділля“ прочитає кожний з правдивою насолодою, особливо тутешні і тамтешні „Подоляки“, бо воно таке близьке, таке своє — ніби дійсно навіяне вітром, озолочене сонцем рідного Поділля.

Рівночасно із споминами Приходька вийде Юрченка: „Шляхами на Соловки.“ Це опис переживань, низка картин жажливих подій на Радянщині, довга, ніким не розгорнена так ще цікаво фільма. Автор, учасник визвольних змагань і засланець на Соловки. Книжка працює читача, спіраючи в ньому дух від безстанних зворушень. Легкий стиль, безпосередність, а головню щирість, з якою автор описує те, що пережив — як учасник визвольних змагань, повстанець,

Дня 13. II. помер у білгородській лікарні Лев Мікош, був. однорічний десятник УСС. та УГА. Мікош народився 11. V. 1900 р в Кцімані на Буковині і як 17-літній юнак вступив у ряди УСС., щоб боротись за волю України. Він залишився вірним і ширим борцем аж до останнього дня існування УГА. Після того переходить до Чехословащини. В 1923 р. покійний виїжджає до Білгороду в Югославії, де працює як приватний урядовець в одній торговельній фірмі. Тяжка недуга труїла весь час його молодече життя і з кожним роком вела його ближче до холодної могили. Перед кількома місяцями покійний поклався до ліжка, з котрого вже йому не судилося більше встати. В жалібному проводі 15. лютого білгородські Українці відпровожували свого товариша на останню дорогу. Під дощем і вітром білгородська громада відпровожувала на далекий цвинтар свого скромного, але щирого товариша. Жалібно грала музика, розвівалися жовто-сині стяжки на вінках від „Української Громади“, „Просвіти“, рідні та фірми, в котрій покійний працював. Покійного попрощали від „Просвіти“ секретар п. Борисполець, а від членів б. УГА. п. Школьник, б. хорунжий УГА.

Спи спокійно, Дорогий Левку, нехай буде Тобі легкою сербська земля.

опісля радянський діяч та засланець на Соловки — роблять її не лише цікавою, вартісною, але й сенсаційною під теперішній мент.

Приготовані до друку Борщака: „Великий Мазепинець-Орлик“ (з французько-українських взаємин) та Д-ра Костя Левицького: „Великий зрив“ 1917-1918 рр. (причинки до історії укр. державности) Про ці книжки згадаємо ще окремо.

При цій нагоді пригадуємо Шановним авторам, що речинець присилки рукописів до Календаря Ч. К. на черговий рік кінчиться з днем 15. квітня. Календар вже готовимо до друку.

Адміністрація „Ч. К.“ подає до відома членам та відборцям наших видань, що може висилати всі книжки в гарній мистецькій, твердій оправі за доплатою 2 зол.

Власники купонів з закупленого „Щоденника“ Чикаленка зволють ласкаво надсилати відтинки цих купонів для поміщення в Літописі ЧК і то негайно, щоби можна було приступити до льосовання.

До цього числа додаємо почтові складанки та просимо прислати ними бажучу передплату на друге чвертьріччя ц. р. Залігаючи передплатників просимо вирівнати свої залежності. Звертаємо увагу, що Літопис має свої цілком окремі почтові складанки.

ДО ЦЕЇ ПОРИ НАДИСЛАЛИ КУПОНИ ІЗ ЗАКУПЛЕНОЇ
КНИЖКИ Є. ЧИКАЛЕНКА ЩОДЕННИК
(Продовження)

78. Алексевич Лько, Тернопіль, ч. 2079; 79. Др. Базар Антін, Будзанив 2633; 80. Барчук Дмитро, Миків 2250; 81. Др. Бережницький Іван, Львів 2192; 82. Буя Осип, Львів 2586; 83. Барило Іван, Лодзь 2277; 84. Др. Блавацький Дмитро, Бібрка 2161 85. Буйняк Франц, Скерневіце 16 32; 86. Бехметюк Евстахій, Деятин 2188; 87. Бійовський Гнат, Львів 1867; 88. Баюк Степан, Гадів 1723; 89. Др. Бих Микола, Копичинці 2159; 90. Воробець Теодор, Львів 2584; 91. Войчак Володимир, Львів 2585 92. Гела Степан, Львів 2915; 93. Гімназія СС. Василянок, Львів 1613 94. Др. Годозаний Степан, Тереховля 1968; 95. Др. Гуркевич Володимир Самбір 2076; 96. Гнатишак Максим, Коломия 2197; 97. о. Дзедзік Петро, Львів 1528; 98. Девосер Михайло, Швеце 1516; 99. Дахнівський Дмитро, Дрогобич 218; 100. Демчишин Григорій, Хелмно 1502; 101. Др. Евин Філіп, Львів 2511; 102. Др. Електорович Володимир, Чортків 2635; 103. Заряд Бурси св. Миколая, Сочалі 1525; 104. Збудовський Роман, Надвірна 1539; 105. Др. Зволинський Петро, Болахів 1569; 106. Іваськів Федь, Бучач 2081; 107. Др. Кубійович В., Краків 2019; 108. Клоос Роман, Львів 2589; 109. Коцюмбас Володимир, Львів 2588; 110. Др. Кардаш Адольф, Монастирська 1551; 111. Козьоринський Олекса, Балигород 1902; 112. Кмцикевич Володимир, Львів 1875; 113. Др. Кашулинський Василь, Львів 2498; 114. Кучмівна Олена, Підгайці 1993; 115. Котис Константин, Перемишль 2645; 116. Купецький Григорій, Львів 2053; 117. Др. Коковський Франц, Сянок 1962; 118. Косар Роман, Ключів вел. 1955; 119. Лопатнюк Василь, Львів 2522; 120. Луцький Роман, Львів 2591; 121. Лукашевський Володимир, Львів 2592; 122. Лазарів Василь, Сілець 2012; 123. Літинський Іван, Львів 2745; 124. Лепківна Тетяна, Станиславів 2822; 125. о. Липський Богдан, Тернопіль 2127; 126. Мерена Василь, Ставіша 1512; 127. о. Мальчинський Олександр, Панівці 2563; 128. Метельський Антін, Домаморич 1800. 129. Мицик Адам, Львів 2513; 130. Мудрик Андрій, Львів 2510; 131. Мачалаба Дмитро, Львів 2593; 132. Менцінський Володимир, Тернопіль 1920; 133. Малинович Михайло, Жидачів 1589; 134. Народний Дім, Калуш 1807 135. Потерейко Ольга, Бабіде 3629; 136. Поголовський Антін, Краків 2143; 137. Паньківський Кость, Львів 2506; 138. Інж. Палій Андрій, Львів 2590;

139. Павлик Сильвестер, Львів 2496; 140. Погорецький, Львів 2587; 141. о. Прийма Мирон, Львів 2974; 142. Пендзей Онуфрій, Бучач 1898; 143. Ратушняк Іван, Тереховля 1624 144. Романовський Філіп, Дучимін 1657; 145. Рагич Василь, Рогатин 1726; 146. Др. Савойка Роман, Дрогобич 1804; 147. Савчин Петро, Синевідськ 1606; 148. Сверида Степан, Львів 2507; 149. Сенця Володимир, Львів 2509; 150. Сушків Володимир, Борислав 1782; 151. Стадник Демко, Копичинці 1751; 152. Татух Михайло, Підбуж 2750; 153. Чужак Гриць, Львів 2625; 154. Чайковський Євген, Львів 2517; 155. Читальня „Просвіти“, Лисятичі 1934; 156. Читальня „Просвіти“ Мізунь ст. 2745; 157. Читальня „Просвіти“, Копичинці н/Гор. 1677; 158. Читальня „Просвіти“, Іванків 1918; 159. о. Чубатий Зенон, Вишнівчик 1868; 160. Шепелявий Степан, Бучач 2242; 161. Шухевич Павло, Краків 1251; 162. Шандура Михайло, Єзупіль 2237; 163. Шанковський Клим, Ляньцут 2631; 164. Хицька Дмитро, Тернопіль 1831; 165. Хмара Марія, Коломия 1811; 166. о. Фальорчук Йосиф, Кулаківці 2262; 167. Філія „Просвіти“, Копичинці 2163; 168. Українська Повітова Бурса, Броди 1770; 169. Александрук, Снятин 2259; 170. Бойчук Василь, Молодьків 2148; 171. Др. Білинський Іван, Самбір 2149; 172. Баран Омелян, Краковець 1666; 173. Борис Теодор, Перемишль 2105; 174. Берестейський Яків, Брикуля стара 1926; 175. Бачинський Адам, Калуш 2000; 176. Вовк Григорій, Шешори 2200; 177. Глібовицький Вол., Шешори 1753 178. інж. Гладій, Знесіння 2611; 179. Гевко Дмитро, Вовнольниця 2263; 180. о. Гавришак Андрій, Усте Зелене 1752; 181. Гева Михайло, Золочів 2901 182. Горбовий Михайло, Косів 2638; 183. Горбатий Василь, Олькуш 1659; 184. Думін Осип, Кенігсберг 2177; 185. Др. Дереш Олекса, Долина 1542; 186. Дмитрук Яким, Печалівка 1572; 187. Др. Залужний Осип, Золочів, 2910; 188. Заводничева Олена, Ремезівці 1577; 189. Костюк Панько, Руда ІІІ. 1504; 190. о. Кузьма Зеновій, Тереховля 2031; 191. Кисілевський Маркіян, Львів 2007; 192. Красновський Теофан, Іванків 1946; 193. Кобилко Іван, Янів к. Пінська 1590; 194. Курозський Вол. Львів 3027; 195. Костинюк Василь, Краснополя 2561; 196. Кооп. Книжка, Самбір 2016; 197. інж. Кисілевський Вол., Осмолода 1543; 198. Лежук Микола, Барановичі 1578; 199. Др. Ловицький Євген, Підгайці 1537; 200. Литвин Василь, Тухолька 1969; 201. Др. Лопатинський Яр., Гологори 1593; 202. Др. Луцький Августин, Краків 2151; 203. Левицький Юліян, Осмолода 2644.
(Продовження буде).

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІІІ. річник / Число 4. / Квітень 1931.

*

З М І С Т

	Стор		Стор
Легенда про народження Палія Микола Матіїв-Мельник	2	„Соловки“ острови смерті і страждань Переживання очевидця Галичанина Ст. Сарматюка	14
Великий Громадянин В. Дорошенко	3	Паперові грошові знаки на українських землях Микола Гнатишак	17
По прочитанню щоденника Е. Чикаленка М. Корчинський	4	Військовий Факультет Українського Народнього Університету в таборі Ланцут-Стрілково	19
Генеральна Булава У. Г. А. Олег Ключенко	5	Історія 4-го Запорізького полку імені полковника Богуна Продовження — А. Тарнавський	21
Перші ранені Галя Матвійчукова	10	Від Видавництва	23
Останні дні ІV. золочівської бригади Причинки — Василь Горбай	12	Лев Мікош	23

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

що виходить в 1931 р. під тою самою редакцією

ЛНВ

Виходить точно в кінці кожного місяця в обемі шести аркушів.

♦ як і досі, є виразником ідей, боронених від 1922 р.: „літературний імперіалізм“ — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волонтаризм — в політиці.

♦ поборює, як і доі старий провінціалізм і нове „всесвітність“, де вони не виявлялися. Поборює „обективність“ в трактованні явищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі.

♦ містить, як і досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрішнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого.

♦ присвячує увагу пекучим питанням українського життя на цілій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомить з новітніми національними рухами. З духовним життям великих народів окциденту. Старається виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму.

♦ пильну увагу уділяє інформованню про життя Великої України, містить оригінальні і передруковані праці зазбручанських авторів.

Передплата виносить: місячно 2.50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вул. Руська Ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолюк. Видає: Українська Видавнича Спілка.

читайте!

передплачуйте!

„ЗІЗ“ одинокий український сатирично-гумористичний журнал, який вдатно ілюструє з правдивим гумором події нашої історії буденщини.

Чвертьрічна передплата 3.50 зл.

Адреса: „ЗІЗ“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18. III п.

Спробуйте щастя і складайте свої ощадности в

КООПЕРАТИВНОМУ БАНКУ „ДНІСТЕР“

у ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУСЬКА 20.

на премійну вкладкову книжечку, де крім відсотків можете виграти ще премію за ощадність у висоті від 25. зол до 300. зол., залежно від висоти місячних вкладок ощадностей. Найнища вкладка зол. 5. місячно.

Життєві забезпечення — це одинока форма ощадности, при якій зложена мала вкладка батька забезпечує будучність цілої його родини. Переводить забезпечення свого життя в Товаристві

„КАРПАТІЯ“ Львів, Руська 18.

„ВІДРОДЖЕННЯ“

(давніше „МИ МОЛОДІ“)

ілюстрований орган Укр. Протиалк. і протинікотин. руху, виходить раз у місяць

Адреса: Львів, ГРОДЗИЦЬКИХ 4. III.

„ВІДРОДЖЕННЯ“ коштує в передплаті для членів Тов. тільки зл. 3. а для нечленів зл. 3.60 річно. Для заграниці 1. дол. ам.

Книгарня „Просвіти“

що містилася у

ЛЬВОВІ, Ринок 10. на поверсі,

перенесена вже

на партер у тім самім домі,
вхід від вул. Руської ч. 1.

Книгарня приймає і полагодує замовлення на всі українські книжки, часописи й журнали а також приймає жертви і членські вкладки до Т ва „Просвіта“ та передплату на журнал „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

О
А
К
Ц
І
Й
Н
А
С
П
І
Ж
К
А

Одинокий український дивізійний банк поладжує всі банкові чинності.

Переводить перекази за границю до всіх місцевостей світа головню до Америки і на Україну.

Приймає вкладки в золотих і долярах.

Приймає векслі і оферти до інкаса.

У всіх краях Європи й Америки власні кореспонденти

При письменних запитах долучити на відповідь марку за 50 гр.

Львів, Словацького Ч. 14.

(Власний дім) / Тел. 3-82. 75-32. 52-92. / Телегр. адреса: ЗЕМЛЕБАНК, Львів. Конто П.К.О. 149.000.

Хлібороби, розвиток молочарського промислу поратує Вас у теперішній господарській скруті. Але тямте, що тільки справжній молочарський промисл під фаховою кермою і в звязку з сильною, центральною, молочарською організацією, якою є

Краєвий Молочарський Союз „МАСЛОСОЮЗ“

поратує Вас у злиднях. Зле поставлене діло без сильної організації може нанести більше шкоди як пожитку. Звертайтеся о пораду і вказівки на адресу:

„МАСЛОСОЮЗ“

Львів, вул. Косцюшка Іа. Тел. 43-86, 81-04 і 39-66

або до Відділів „МАСЛОСОЮЗУ“

СТРИЙ, Шевченка 5, тел. 26

СТАНИСЛАВІВ, Собіського 24, тел. 654

ПЕРЕМИШЛЬ, Косцюшка 3, тел. 340

САМБІР, Косцюшка Іа, тел. 43

КОЛОМІЯ, Косцюшка ІІ

ДРОГОБИЧ, Пілсудського 14, тел. 285

ТЕРНОПІЛЬ, Міцкевича 41, тел. 234

ЛУЦЬК, Ягайлонська 25, тел. 239

СОКАЛЬ, Косцюшка 83

РУДКИ, Ринок